

SREDNJA EVROPA

Važno spoznanje sodobnega političnega življenja pravi, da noben narod Srednje Evrope ne more niti sam iz sebe niti s svojimi najbližjimi sosedi zadovoljivo urediti svojega bodočega življenja. Novejši razvoj nam vsem dovolj jasno razodeva, da je opiranje na še tako človečansko narodno bistvo in na še tako čiste in junaške napore odločno premalo za utrditev celotne življenjske suverenosti. Srednjeevropski narodi si morajo zato poiskati silnice celotnega velikega prostora, v katerem ne žive sami in skušajo v obsegu teh silnic ubrati voljo vseh sebi podobnih narodov. V smislu te modrosti je iluzorno, da bi si mogli bodisi Madžari ali Slovaki ali Bolgari ali Hrvati ali Srbi ali Slovenci (bodisi vsi Jugoslovani skupaj) rešiti svoj politični problem sami, ne da bi si ga obenem rešili tudi ostali narodi, ki predstavljajo Srednjo Evropo. Kadar koli mislimo na bodoči smisel svojega političnega življenja in njegovo obliko, moramo ravnati tako, kakor sta nas že precej naučila gospodarsko in socialno izkustvo, stopiti moramo iz občutja narodne izoliranosti in si poiskati konkretne meje celotnega življenjskega problema, ki zajema okrog nas vedno več narodov in njihova največja vprašanja. Takrat bomo tudi to videli, da se v tem tako imenovanem srednjeevropskem vprašanju združujejo politična, gospodarska, socialna in celo duhovna vprašanja v eno samo povezanost in zahtevajo enotno rešitev za vse narode Srednje Evrope ravno zato, ker so ta vprašanja enako važna za vse srednjeevropske narode in ker hočejo ti narodi v bistvu enako rešitev nanje. To spoznanje bo moralo čimprej zajeti narode Srednje Evrope in jih povezati v skupnem pripravljalnem delu.

Na drugi strani pa se vedno bolj nakazuje spoznanje, da mora dobiti tudi ostala Evropa pravičnejše in resničnejše razmerje do Srednje Evrope. Katera koli od tistih sil, ki se borijo v sedanji vojni, bo hotela ustvariti tak mir, ki bi se naslanjal na resnično naravo človekovo in na resnične pravine mednarodnih razmerij, vsaka bo morala priti do važnega spoznanja, da je treba rešiti predvsem vprašanje Srednje Evrope. Če vzamemo posamezna velika vprašanja, ki mučijo sodobno Evropo, vidimo, da so v svoji izolirani enovitosti sicer važnejša od kompleksnega vprašanja Srednje Evrope; tako je postavim vprašanje novega gospodarstva posamezno vzeto važnejše od načina, kako zadovoljivo rešiti del sodobne Evrope; tudi vprašanje političnega

reda je na splošno vzeto prvenstvenega pomena za vso Evropo. Toda na vsa ta vprašanja moramo gledati življenjsko, v tem pogledu torej aktualno, in priznati, da je Srednja Evropa tisto konkretno in najbolj akutno razbolelo ozemlje vse Evrope, kjer so v zgodovinsko pogojenem procesu zaobseženi vsi bistveni tehnični in človeški problemi in kjer se že dolgo časa bije borba za najgloblje življenjske vrednote. Vse pozitivne sile morajo priznati, da se je med evropskimi vprašanji treba lotiti tistega, ki je že dolgo odprto in vedno bolj pereče. Srednja Evropa je neprestano leglo novih nevarnosti, saj so se zadnji veliki mednarodni spori sprožili prav v Srednji Evropi. Na nekaj manj od milijona kvadratnih kilometrov živi 15 narodnosti, to velikansko ozemlje je napojeno z najrazličnejšo krvjo in nabito z najintenzivnejšimi narodnimi energijami.

To velikansko srednjeevropsko ozemlje po dosedanem pojmovanju pač zato ni moglo priti do svoje zaokroženosti in primerne politične vloge, češ, ker v njem ni prebival homogen rod, nosilec enotne politične zamisli, ali pa vsaj zato ne, ker se posamezne majhne narodne individualnosti še niso mogle zlitii v večje narodne celote. Toda to količinsko pojmovanje je mnogo prepovršno gledalo na metafizično zakoreninjenost srednjeevropske narodne razčlenjenosti. Srednja Evropa je velika in aktualna prav zaradi te narave, ki ji je iz nje dana dolžnost novega političnega koncepta. V dosedanem socialno-političnem redu — izrazu individualistično-liberalističnega sveta — taka Srednja Evropa res ni mogla priti do svojega izraza, nasprotno, vse sile družabnega reda so delale na tem, da postane interesna sfera raznih imperializmov. Razne sile so se trudile, da temu ozemlju in njegovemu človeku utisnejo svoj pečat. Velika škoda je, da so se te sile zaradi svoje uspešnosti najraje povezale z neredom Srednje Evrope in ga skušale še povečati.

Med vsemi silami je na Srednjo Evropo v največji meri vplivala nemška usoda, kar je razumljivo iz zgodovinske povezanosti in zemljepisne bližine. Vplivi germanskega sveta na narode Srednje Evrope pa so bili pozitivni in negativni. Ker so oboji važni, je o njih treba spregovoriti.

Positiven je bil nemški kulturni duh, saj je bistveno prispeval k prebujanju srednjeevropskih narodov. Nemška romantika je bila tista, ki je s svojo človečansko razgibanostjo pomagala prebuditi vso Srednjo Evropo, da se je narodnostno diferencirala. Največje njeno duhovno delo je bilo oblikovanje teh narodnih zavesti v spoznanju, da je narod organska tvorba, izhajajoča iz zgodovine, da so meje naroda v mejah samoniklega ljudstva ter njegovega jezika in da je posameznikova narodna zavest pogojena po občestvu, kateremu pripada. Herder je učil, da je narod organizem spontanega življenja, da nosi sam v sebi svoje pravice in dolžnosti in da na tak način do-

prinaša svoj delež k svetovni kulturi. To mišljenje je dalo osnove srednjeevropskim narodom, zato je bistven znak vseh teh narodov neomajna vera v usodnost narodnega organizma in zvestoba njegovim določenim znakom. Ravno romantika je na takem temelju omogočila pravilno pojmovanje, da je usoda posameznega človeka tesno povezana z njegovim narodnim občestvom in da je svobodno narodno občestvo pogoj svobodnega osebnega življenja.

Prebujajoči se srednjeevropski narodi so se usmerjali tudi po drugem velikem zgodovinskem dejstvu, po pridobitvah francoske revolucije, toda od nje so prevzeli predvsem metodo, ki jih je naučila zanašati se na sedanost in stremeti po določeni, to je po državni obliki življenjske suverenosti. Toda kljub francoskemu vplivu, ki nas je bogato oplodil z idejo samoodločanja in poudarjanja individua, je vsej Srednji Evropi ostalo kot temelj germansko načelo, da je izhajati iz spoznanja o prvobitnosti občestva, ki mu je individuim usodno utelešen. To je brez dvoma najsilnejši in najbolj pozitiven vpliv nemškega duha na Srednjo Evropo.

Toda ta duh je prav glede Srednje Evrope prišel kmalu v nasprotje s samim seboj. Če pogledamo v politično in gospodarsko zgodovino evropskih velesil, bomo videli, da se je takó moralo zgoditi. V razvitejši dobi kapitalizma je med močnejšimi narodi nastala težnja po ekspanziji. To ekspanzijo so skoraj vse sile, posebno periferne, usmerile navzven in razvile kolonialno politiko. Portugalci, Španci, Francozi, Angleži, Holandci, Italijani so si poiskali kolonij, edino Nemci so razen kratkih poskusov ostali sami v sebi, brez izhoda iz Evrope. Številen nemški narod je ostal zaprt sredi Evrope, obdan na severu od Poljakov in Rusov, na jugu od Italijanov, na zahodu od Francozov in Angležev. Medtem ko so celo nekateri manjši narodi osvajali kontinente in se le delno zanimali za Evropo, je morala Nemčija osredotočiti vso svojo zavest na Evropo in v njenem obsegu iskati rešitev svojega vprašanja. In ker se ji v njeni nujni razširitvi ni splačalo obrniti se proti nerodovitnemu severu, je širila svoj obroč proti jugovzhodu, naravnost v Srednjo Evropo, v ozemlje številnih majhnih narodov. To širjenje je postajalo vedno bolj politično-gospodarsko in je tako nujno prišlo v spor s tisto duhovno vsebino Srednje Evrope, ki jo je prav isti duh pomagal prebujati in oblikovati.

Od takrat naprej je Srednja Evropa v stalnem precepu med svojo lastno poklicanostjo in med njej tujim, vsiljenim smotrom. Nemci so zaradi izključujoče kolonialne politike nekaterih držav ustvarili v Srednji Evropi težak konflikt med narodnostnim in državnim načelom, ker so začeli omejevati narodnostno načelo in dajati prvenstvo zgolj državnemu načelu. Razen tega vprašanja so ustvarili tudi gospodarsko vprašanje Srednje Evrope,

kajti vse države so si hitele ustvarjati nerentabilna narodna gospodarstva. Od prevlade prusizma do današnjih dni smatrajo Nemci Srednjo Evropo za svoj življenjski prostor, pri čemer ne mislijo v smislu federalizma Constantina Frantza in F. N. Försterja, ampak v smislu avtokratizma Hegla in Bismarcka.

Rešitev srednjeevropskega vprašanja pa je vendarle nujna v njeni federaciji. V smislu gornjih spoznanj je potrebno najprej rešiti nemško, to se pravi evropsko vprašanje vsaj v toliko, da se odpre Nemčiji prava pot do gospodarskega ravnotežja. Vendar bi se zelo motili, če bi mislili, da bo vprašanje Srednje Evrope rešeno že s samo ustavitvijo imperialističnih vplivov nad njenimi narodi. Nasprotno, kulturna, politična in gospodarska stvarnost Srednje Evrope je pod negativnimi vplivi razvila tako neskladno naravo, da teži že sama iz sebe po izvirni, le njej lastni rešitvi cele vrste vprašanj, predvsem po ravnotežju med kulturno-politično naravo posameznih njenih narodov in med njeno celotno gospodarsko organizacijo. Srednjeevropskega problema ne rešimo, če ga zadržimo, kakor je to poskušala Avstro-Ogrska, niti takrat, če mu damo dovršeno obliko politične suverenosti, kakor je to storil Versailles, ampak tako, da vso politično problematiko izpeljemo na ločeno reševanje kulturnih in gospodarskih vprašanj. Tako kakor teži narodna kultura v oblikovanje svobodnega človeka, tako teži gospodarstvo v velik prostor, ki mu gospodarske pravine prav tako svobodno določajo meje. Najmočnejše neskladje Srednje Evrope prihaja od trenja med kulturnim in gospodarskim izživljanjem. Gospodarstvo se v svojem pravem delovanju ne more vezati na narodne in državne meje, ampak mora slediti svojim zakonitostim, ki rastejo vedno bolj navzven. Na drugi strani pa niti kulturno ustvarjanje in narodna zavest ne smeta biti odvisna od gospodarske moči in oblike, ampak morata biti v svojem izživljanju zakonito zavarovana. Tako gre na eni strani za prometno, carinsko in finančno unijo vsega srednjeevropskega ozemlja, na drugi strani pa za točno statuirane narodne avtonomije. Na tak način si lahko predstavljamo dve vrsti kolektivnih hierarhij, od katerih prva povzema gospodarsko življenje, druga pa narodna občestva. Oboje je možno le po predhodni omejitvi državnih suverenosti, kajti podoba je, da je načelo absolutne teritorialne suverenosti najnevarnejši izraz današnjega zgolj političnega mednarodnega gledanja. Tako dosežena pravno zavarovana sinteza gospodarske in kulturne svobode bo tudi najboljše jamstvo za ustvarjanje nove družbene strukture.

V luči takih spoznanj se moramo prebivalci Srednje Evrope znajti okrog svojega lastnega smotra in z njegovo uresničitvijo postati središče nove Evrope sploh.

PESEM O SMRTI

Nad poljem se ustavil je oblak,
zasenčil hrib, stezé in vas.
Temneje pošumeva klas,
temnejši je popotnikov korak,
vse temnejši je tvoj glas,
prijateljica davna.

Nekoč bilà si ogenj sred noči.
Ob njem so gredi se pastirji stari
in kralji starodavni, ki jih karavane
vodile v dalje so neznane...
Plameni tvoji bili so kot zlati sli.

Ko se boš, premila,
zadnjič nad menoj sklonila,
v tvojih naj laseh
prvo sladko cvetje zadiši
z domačih travnikov in leh,
tvoj nasmeh
naj te v luč spreminja,
da boš kakor topla, sinja
pomladna noč...

Ko spal bom pri tebi, tih in bel,
lahek kot dišeč pepel
v pomladnem vetru —
ne dramì me... naj mesec pride,
s ključem srebrnim da vrata
po tihem odprè — —

Tedaj bova vstala
in šla, svetló objeta,
kakor senca zlata
skozi lok zvezdá —
v nove vrtove,
do novih vodá,
kjer so že jadra napeta.

LEGENDA O MARIJI DOJILJI

(Belokranjski motiv.)

Lansko leto se je Jurij oženil; vzel je Maro, najlepšo ženo desetih vasi, da bi z njo imel sinčka, močnega kot mladi hrast na gori, zdravega kot sočni grozd na trti. Danes pa spi Mara, že pol dneva spi tri sežnje pod zemljo. Njen obraz je bel kot mleko in košate trepalnice padajo skoraj do lic, da ni več videti sinjih oči, ki so bile kot samo nebeško nebo. Gori nad grobom romajo zvezde in mladi mesec in mesečina, ki je zato na svetu, da lahko zažive grobovi, ta prečudna mesečina. »Kje si Mara, kje si Mara, da te k meni nič več ni!«

Sam Bog nebeški jo je vzel k sebi, poslal je k Mari žalostno devojčko, belo smrt. Mara pa je Juriju sinčka zapustila, dete drobno in vse nebogljeno, dete lačno, dete malo. »O Bog večni, zakaj si mi vzel ženo k sebi, kdo naj hrani sinčka mojega? Naj ga hranijo mar tvoje zvezde, ali mladi mesec, svetla mesečina ali beli angeli, ali naj ga hrani bela smrt?«

Ali naj ga hrani bela smrt?

»Kako naj raste mladi hrast na gori, če mu zemlja ne da piti, kako naj grozd zori, če je trta usahnila?« — Sklanja se oče nad zibelko. Kaj naj bi oče z zibelko in otrokom, če matere ni.

Težka kot kamen in črna kot tema je bolečina v Jurijevem srcu. Oči mu strmijo onkraj zibelke na klop, toda klop je prazna. Mlada žena, lepa Mara, bi morala sedeti tam na tisti klopi v beli srajci in srajca bi bila zgoraj razpeta, da bi sočne grudi našle prostora k otrokovim ustecom. Otrok pa bi ležal na širokih rokavih materinih rok, na rokavih pretkanih z zlatimi rožami. Otrok bi sesal in Mara bi pela: »Aj, ajaj, aj, aj!«

Jurijeve oči strme in strme na klop, toda ne prikaže se več mlada lepa žena. Nad klopjo sveti petrolejka; vsa od saj je okajena in nič ne reče petrolejka. Nad klopjo je čudna, strašna praznina in praznina šepeta: »Ni je Mare, ni je. V črno zemljo so jo pokopali... aj, aj, aj... v črno zemljo so jo pokopali... aj, aj, aj... Kaj bi mož z zibelko, zibelko malo, če so mater pokopali? Oj grenka je žalost v očetovem srcu, grenka tako, da bi se pelin skrtil pred njo.«

In vzklikne Jurij: »Marija, ti mati nebeška, kaj si mi storila! Kaj bi delal Jezus v Betlehemu, če bi tebe ne bilo, in kaj bi delal sveti Jožef, če bi po tebe prišla bela smrt? O Marija, zakaj nisi svojega sina sprosil, da bi mi pustil živeti ženo? Kdo naj mi sina doji, o Marija, ali ga boš mar dojila ti, ki si visoko tam nad nebom?«

Težak je večer in težka je bolečina, sinček pa je lačen in se joka, joka. Pa se joka tudi Jurij in njegove oči so polne grenke žalosti:

»Tiho, tiho, sinček mali,
bom šu mamico zazvat.
Gor bom šu na žegnan britof
in bom mamico zazvau.«

Nad Kolpo sveti čudna, čudna mesečina in sveti na grobišče, ki leži visoko na bregu. Nad vsakim grobom raste trava in med travo so rože. Trava spi in spijo rože. Nihče ne čuje njihovih sanj in sanj tistih, ki imajo pod rožami globoko zaprte oči; ki so nekoč živeli na svetu, ki so peli in ki so jokali. Čudna, čudna mesečina bdi nad njimi, mladi mesec in zvezde romarice. Na enem grobu pa ni trave in ni rož in kako naj bi bile, ko pa je gomila sveža, in čemu naj bi bile, ko je pod njo najlepša izmed rož, lepa Mara, najlepša žena desetih vasi.

Jurij kleči ob gomili, zvezde se lesketajo v njegovih solzah. Vedno več in več je teh solz, kot da so se oči spremenile v dva neusahljiva studenca. Ustnice so mu poljubile svežo zemljo in potem šepetajo ustnice naprej in naprej, ure dolgo vedno naprej in naprej:

»Vstane gore, luba žena,
da mi sinčka podojiš«...

Nikamor drugam ne strmiyo njegove oči kot na grob in še s solzami so zalite. Zato ne vidijo, čudo prečudno, kako gre tam čez polje sama nebeška mati Marija. Njene noge stopajo po stezi kot bi živa pesem hodila čez polje. Truma angelov spremlja Marijo lahno, lahno, kot bi sladke godbe spremljale pesem; pesem, ki nosi v sebi življenje.

In ko pride nebeška mati Marija do Jurijeve hiše, ji angelci vrata odprejo, primejo jo za roke in jo vodijo v kuhinjo, kjer se v zibelki joka otrok.

»Čudo prečudno, človeško dete tukaj leži,« vzkliknejo angelci. V kolo krog zibelke se vstopijo in zapojejo: »Aj, aj, aj,« da bi se otrok ne jokal. Toda lačno je dete in se joka naprej in naprej. Pravijo angelci: »Nago je dete in haljice nima. Ali naj mu stkemo haljico?« Marija se smehlja in prikima. Angelci skočijo k statvam in prej kot ena, dve tri, je haljica stkana. Angelci dvignejo dete in ga oblečejo v haljico, toda dete se joka naprej in naprej. Začudijo se angelci in pravijo: »Hladna je noč in ognja ni na ognjišču. Res čudno bi bilo, če bi se otrok ne jokal.« Marija se smehlja in prikima. In letijo angelci na dvorišče po trske in drva, pa zvezdico snamejo z neba in prej kot ena, dve tri, plapolata rdeč ogenj na ognjišču, živ ogenj, ki poraja toploto, toda dete se joka naprej in naprej. Začudijo se angelci in vprašujoče pogledujejo Marijo. Marija pa se smehlja. Na klopi poleg zibelke sedi in pravi: »Le mati lahko potolaži človeško dete, ko se ono joka, kajti iz matere je dete rojeno

in iz matere hoče življenja in miru. Vi angelci pa ste bili brez mater rojeni, zato kaj takega vedeti ne morete. Prinesite mi dete v naročje!»

Drug za drugim pohite angelci k zibelki in prej kot ena, dve, tri, leži dete v Marijinem naročju naslonjeno na široke rokave, ki so pretkani z zlatimi nitkami, zlatimi rožami.

Z levico objema nebeška mati Marija človeško dete, z desnico si razpenja belo srajco, si razgalja bele prsi, ki so polne življenja in jih proži otroku v usteca. O čudo prečudno, angelci strmijo v Marijo in strmé se čudijo. Marija pa prepeva tiho, poltiho: »Aj, ajaj, aj, aj!« Njena usta in njene oči se smehljajo kot nekoč v Betlehemu. Dete pa se ne joka več, le pije in pije naprej in naprej.«

Angelci strmijo v Marijo in strmé se čudijo, pa se spomnijo angelci vsi naenkrat: »Res, davno, davno je že od takrat, toda tudi takrat je prav tako bilo, le da pastirjev ni sedaj in ni volička, ne oslička in svetih treh kraljev in svetega Jožefa ne. Res, danes je prav tako kot je takrat bilo.« — »Aj, ajaj, aj, aj!« — Človeško dete sesa kot sesa mladi hrast na gori zemljo, kot sesa grozd sočno trto.

Nad grobiščem pa sije svetla mesečina, čudna, prečudna, ki je zato na svetu, da lahko zažive grobovi, ki je zato na svetu, da veže nebo z zemljo. Jurij kleči ob grobu, sedaj še, ko je polnoč, ko bije ura tam v cerkvi na bregu dvanajst in čeprav ni nič več upanja v njegovi duši, mu šepetajo ustnice naprej in naprej:

»Vstane gore, luba žena,
da mi sinčka podojiš.«

Tiho, tiho je vsenaokrog, le dvanajsti udarec ure se gubi v mesečini tam nad zlato reko Kolpo. Z njim so umolknile tudi Jurijeve ustnice in le brezmejna žalost mu sije iz oči. Toda ta hip se zasliši glas, čudno lep glas skozi svežo gomilo:

»Jaz ne morem gore vstati,
ker me zemlja dol tešči.«

Jurij se vrže na gomilo: »Mara, žena, s svojimi rokami te izkopljem iz zemlje, le povej mi samo, če pojdeš z menoj. Mrtva in strašna je praznina na klopi ob zibelki in dete bo usahnilo od gladu. Naj te izkopljem, ljuba žena, s svojimi rokami!«

Tiho, tiho je vsenaokrog, le iz svežega groba je slišati glas, čudno lep glas, poln ljubezni in miline: »Ne moreš več me izkopati, kajti govorim ti skozi zemljo z drugega sveta. Tožil si k Mariji, pa je Marija tožbo slišala. Hotela sem, da bi prišlo dete k meni, toda Marija mi ga je prevzela. Pojdi le domov, moj ljubi mož; sinček ti že sladko spi. Marija ga je pridrojila, angelci zazibali.«

Iz cikla: »Slovenske legende o Mariji.«

BEDNA PESEM

O dež usmiljeni, na večno padaj,
da poldan bo polmrak brez drage luči!
Tegobni srh duha gladino muči,
ko nag polzim v bridké tolmune jada.

Obiskal me je vonj domače hiše,
kjer skrb tesni življenje, kjer poseda
z vodenimi očmi prisrčna beda,
kjer s sten omet trli vse tiše, tiše.

Stopinje matere nekje hitijo,
seseda čas se iz ure zaprašene,
smeh sestrin včasih težki mir prežene —
in spet tišino sanje zasnežijo.

Samota blaga mi v naročje lije,
šumi zgovorna ko kapnica v žlebu,
in očka dé, da na visokem nebu
se sever zvito z vzhodno sapo bije.

S prepihom gre in skozi dver se vrne
od dežja solzna misel radoznala,
do vseh obzorij se je mračna gnala,
da mi nov list v podobah duše obrne.

Z zastori dežja je ves svet zavešen,
skoz nje v bregovih blatnih ždé kmetije,
v redih samotnih mlak svetloba sije,
čez nje vohlja nemirni piš, neutešen...

Ta mokri mraz zemljo in mene reže,
kozolci so se k tlom trpkó sklonili,
ko da bi v prsti kje srce zgubili,
bridkó, da večnost sama jih ne odveže.

Nad krajino, ob sveži, togi jami
čemé oblaki v kolovozih néba,
viharnomrka tolpa upe sreba,
da kdaj slovesno sonce smrt premami.

In črni ptiči, otroci zapuščeni,
brezupno vzprhnejo na temni vodi.
ko sveta žalost — zvon v večer zablodi:
molitev prošnja se z vesoljem skleni!

A kot obljuba daljnega spomina —
studenc v soncu in strmeča roža
in srečni dih, ki polje — dete boža —
Zamolκλο žene v mraku ozimina.

PAUL-LUDWIG LANDSBERG

VOJNA IN MIR*

1.

Vprašanje o vojni in miru je po svojem bistvu zgodovinsko vprašanje. V nekem določenem smislu je sploh glavno zgodovinsko vprašanje. Ko hoče naš duh zaznati idejo miru, naleti v stvarnosti le na dobe miru in dobe vojn, ki se menjavajo v toku človeških dogodkov. Moramo razumeti, zakaj je ta dvojnost v časnosti neizbežna. Dejstvo, da vsebuje zgodovina vojno vsaj kot mogočnost, ni le preprosta izkustvena ugotovitev, ampak tudi nujna resnica, ki izhaja iz same narave zgodovinskega človeka.

Ideja o popolnem in vesoljnem miru je nujno skladna z idejo o večnem miru, to se pravi o koncu zgodovine. V okviru zgodovine pa je mogoče govoriti le o nepopolnem in delnem miru, takem, ki vsebuje v sebi razloge za svoj propad, to se pravi razloge za vojno. Delni mir, ki zaobseže le gotov politični sistem, je v stalni nevarnosti, da ga poruši nekaj od zunaj. Nepopolni mir, ki ne uresničuje v vsej polnosti svoje ideje, je v stalni nevarnosti, da se spremeni v vojno na podlagi bořb in napetosti, ki izvirajo iz njegove lastne zgradbe. Mir nekega političnega sistema je trajen le v razmerju do njegove notranje popolnosti. Ta misel bo postala jasnejša, kadar bomo v teh premišljanjih lahko obsežneje pokazali na člene, iz katerih obstaja mogočnost in na podlagi nje tudi popolnost miru.

Iz tega sledi, da se ideal miru ne more uresničiti v okviru človeške zgodovine, s čimer pa nočemo reči, da se ta ideal sploh ne more ostvariti ali da se mu ni treba približevati s stalnimi naporji. Če večnost obstaja, je popoln mir uresničljiv le v njenem okviru. Za kristjana je to mir trojnega božanstva. Če je člo-

* V vrsti kulturno-političnih prispevkov, ki nam jih dajejo nekateri javni delavci v Jugoslaviji in Evropi, priobčujemo pričujoči članek P.-L. Landsberga, bivšega profesorja filozofije v Bonnu in najbolj znanega učenca Maxa Schelerja.

vekova usoda usmerjena v večnost, lahko sprejmemo »božjo državo« kot transcendentni smoter zgodovinskega človeštva. Vsaka uresničitev miru v zgodovini, pa če je še tako omejena in nepopolna, ima v tem primeru svojo vrednost in je podobna idealu, uresničenem v večnem življenju. V tem smislu obstaja pristna ideja miru, katerega smoter presega zgodovino.

Ideje vojne pa si ni mogoče zamisliti. Kakor obstaja namreč na eni strani le ideja miru, tako obstajajo na drugi strani le posamezne zgodovinske vojne. Zgodovina je po svojem bistvu časovno spreminjanje, kjer položaj miru dozori v položaj vojne in kjer vojne priključijo nov mir. Sladek sen o zlati dobi in spomin na raj kot izgubljeno popolnost ne moreta odgovarjati zgodovinski resničnosti, v kateri živimo. Mi smo namreč v kraljestvu nepopolnosti in borbe. Teološko moramo reči, da se je takó pojmovana zgodovina začela s človeškim padcem. Zgodovinski čas se začneja razvijati s tem padcem, kakor se čas začne z ustvarjenjem sveta. Nepopolni človek je nosilec te zgodovine. In kako naj bi človek, ki nima popolnega miru niti v svoji duši, ustvaril mir med sebi enakimi bitji? V bistvu ne more biti več miru v družbi, kakor ga je v posameznih dušah. V neki obliki je vojna bistvena zgodovini slehernega človeškega bitja, ki se s pomočjo notranjih bojov približuje miru in blaženosti, ki sta po svoji bitnosti transcendentna. Mir, obljubljen ljudem blage volje, je sad njihovih borb in more v svoji popolnosti nastopiti šele na koncu njihove zgodovine, to je na koncu njihovega življenja.

Če se ozremo v preteklost in na sedanost, vidimo neposredne dokaze za to resnico, namreč za neizprosno in ogražajočo vlogo vojne v zgodovini človeštva. Vojne v tej zgodovini nikakor niso le slučajni nesrečni dogodki, ne posegajo v zgodovino od zunaj kakor potresi, marveč so posledica vsega zgodovinskega sodnosja. Vojne so povezane s celotnim stvarstvom in so tako rekoč ustvarjene iz iste moralne snovi kakor ostalo življenje. Zato se ne sklada z resnico, če trdimo, da vojne nikdar niso ničesar rešile ali ustvarile. Res je nasprotno, da so sedanje države uspeh mnogih vojn. Kdor zanika vsak smisel vojne, zanika sleherni smisel zgodovinske povezanosti sploh. Nobena filozofija se ne more zadovoljiti s samim zanikanjem vojne.

Naš zgodovinski položaj se ne more nikdar skladati z ideali, ki oblikujejo naše brezčasne ideje in želje. Kdor se bori z resničnostjo, se mora odpovedati neposrednemu zadoščanju človeškim željam in neposrednemu doseganju človeških idealov. Ta neogibna posledica izhaja iz časnega in zgodovinskega značaja človeškega bitja, kakršno je vsakdo izmed nas. Naloga filozofije ne leži v sistematiziranju idealnega sveta, ampak v analiziranju zgodovinskega položaja in v razodevanju tega, kar moremo in moramo storiti v določenem trenutku.

Stvarni smisel, ki ga dobiva za nas splošno vprašanje vojne, se izoblikuje iz razmerja do trenutka zgodovine, ki ga živimo. V sedanjem trenutku obstajajo neodvisno od naših želja in naše volje politične sile, ki se poslužujejo zakrinkane in očitne vojne, da bi spravile pod svojo tiransko oblast najprej nekatere nesrečne narode, potem pa vso Evropo. Jasno je potemtakem, da imajo ogroženi narodi in njihovi odgovorni državniki dolžnost, da računajo s tem dejstvom, in da je vprašanje vojne isto kot vprašanje odpora proti takemu početju. Če pa nasprotno ravnajo tako, kakor da vprašanje ne obstaja ali kakor da je njegova rešitev lahka, stanje v resnici poslabšajo in miru ne rešijo trajno.

Eni mislijo, da pravo leži v sili, drugi pa menijo, da je sila obsojanja vredna, jaz pa pravim, da je sila, če začnemo s silo pogumne jasnovidnosti razuma, v nekih okoliščinah celo dolžnost. Sila je dolžnost, kadar gre za varovanje vrednot, ki smo jih poklicani utelesiti in ki so s kakršnim koli napadom ogrožene. Ta ugotovitev, ki se poslužuje pojma vrednote, nas postavlja tudi pred filozofsko vprašanje, ki je odločilno za naše stališče do pacifizma in do tako imenovanega belicizma.

Če je vojna absolutno zlo in sta na podlagi tega vsakršen mir in vsakršna podložnost boljša od oboroženega odpora, potem to vprašanje nima mnogo smisla; prav tako ga nima, kadar imamo vojno za neodvisno dobroino, ki se opravičuje sama iz sebe. Če pa je nasprotno vojna tisto zlo, ki se ga je v nekaterih tragičnih položajih treba poslužiti, da z njim obvarujemo ogrožene dobrine, potem moramo natančno določiti, za katere vrednote in položaje gre.

2.

Lahko si predstavljamo skladno svetovno družbo in sanjamo o idealni svetovni državi, kjer bi vse osebe in vsa občestva izpolnjevala svoje poslanstvo in v tem ustvarjanju svobodno ter družno sodelovala. S Kantom vred mislim, da pravi vesoljni mir izraža nujen ideal človeškega razuma. Če bi zgodovina bila področje razuma, bi vojn ne bilo. Toda v stvarnem stanju sodobne resničnosti si ne moremo kaj, da bi ne videli, kako je ogrožena poklicanost nekaterih narodnih občestev, posebno pa njihova politična suverenost, ki na elementaren način olajšuje izpolnjevanje njihovih narodnih poklicanosti. V takem položaju moramo pripuščati pravico in dolžnost odpora za vse tiste, ki so odgovorni za ogrožene poklicanosti. Če posameznika oropamo te svobode, potem življenje izgubi svoj smisel. Zato je zakonito, če se mora v skrajnih okoliščinah življenje posameznika žrtvovati za skupno obrambo vrednot, zaradi katerih obstaja. Utilitarizem in egoizem morata takrat izginiti, celo naravno upravičene koristi posameznikov se morajo takrat podrediti obrambi skupnosti.

Temelj naše misli predstavlja afirmacija vseh osebnih in občestvenih poklicanosti kakor tudi razlik med njimi. Če nočemo pozabiti, da nas sovraštvo ograža in da se moremo le s silo braniti proti sili, nas to dejstvo vendarle ne sme odvracati od tega, da ne bi svojega duha ohranili miroljubnega in se v vsem razlikovali od napadalca. Nasprotno, prav takrat, kadar smo opisanega mnenja o tragični nujnosti, ki jo narekuje sodoben položaj, se moramo hraniti iz čistega znanja, ki ga vsebuje ideja o miru. Tako prihajamo do tega, da na splošen in čisto filozofski način določimo pojem miru, ki odgovarja personalistični filozofiji. V njenem smislu mir ni le golo zanikanje vojne, ampak je bistveno pozitivna in v zgodovini nikoli popolnoma uresničljiva ideja, ki so vojne njena negacija.

Ni nobenega filozofskega pojma o miru, ki bi mogel sprejeti vase vso ogromnost upanja in ljubezni, vso izredno različnost sanj in vzorov, ki si jih ljudje predstavljajo pod to posvečeno besedo. Vendar se ne moremo odreči naporu, ki naj nas z vedno večjo določitvijo naših izkustvenih danosti privede do vedno jasnejšega mišljenja. To, kar v splošnem smislu imenujemo mir, je v prvi vrsti kakovost, bistveno lastna neki resnični celoti. Zato bomo definirali idejo o miru v smislu avguštinskega izročila: Neka resnična celota občuti mir, kadar svoj notranji red izraža v sobivanju različnih bitij. Ta način sobivanja je značilen po tem, da vsako od različnih bitij, ki sestavljajo omenjeno skupnost, pomaga drugemu pri uresničevanju njegovega lastnega bitka, da okvir skupnosti pomaga vsem bitjem in da izpolnjevanje vseh posameznih bitij predstavlja obenem izpolnjevanje skupnosti, kakor ji ga narekuje njen lastni bitek. Mir predstavlja v smislu te ideje njen red in njeno skladje. Iz tega sledi neposredna ugotovitev, da je popoln mir pojem, ki je transcendenten v razmerju do tega pozemeljskega sveta, polnem slabosti in borb. Iz te ugotovitve pa sledi nova. Če hoče ta določiti in splošen pojem o miru dajati smer človeškemu življenju, ga je treba natančneje označiti v smislu bitij, za katere gre, in v smislu narave tiste skupnosti, ki naj jo ta bitja po svojem značaju sestavljajo.

Dokaj preprosti primeri naj nam pomagajo ponazoriti naše abstraktne pojme. Kaj si mislimo na primer, kadar govorimo o miru, ki izhaja iz kake umetnine, postavim podobe? Vsebina doživetega izkustva, ki o njem pričujemo ob podobi, nam pomeni najprej to, da ta in ta oblika ali barva podobe postaja izrazita zaradi sosesčine neke druge barve ali oblike. Zelena barva razodeva svojo bitno polnost ob rumeni barvi in posrečenost celote je odvisna od razporejenosti celotne podobe, kadar vse podrobnosti družno gradijo celostno skladje. Ideal estetskega skladja, ki je več ali manj popolno dosežen v posameznih umetninah, predstavlja tudi resnični ideal miru. Iz

ustvarjenega dela izhaja prav tista »spokojenost reda«, ki je sveti Avguštin z njo določal mir, živo pomirjenost, ki zelo dobro označuje naše izkustveno udeleževanje takega skladja, posebno sreče, ki nas prevzame ob njenem zrenju.

Predstavimo si zdaj notranji mir družbe. Mir družbe ni mogoče ustvariti z nasilnim uničenjem posameznih človeških skupin, ki družbo sestavljajo, niti z nadvlado nekaterih skupin nad drugimi, niti s kakim slepivim ali nasilnim izenačevanjem. Mir obstaja marveč v taki federativni povezanosti, ki dopušča vsaki osebi in slehernemu občestvu uresničenje njegovega lastnega bistva in po njem uresničenje skupnega poslanstva. Zato tudi v družbi še ne moremo govoriti o miru takrat, kadar enostavno ugotovimo, da vojne ni. Za življenjski red ne smemo imeti mrtve ustaljenosti policijske tiranije, ki spretno skriva nered. Podobna resnica velja za družino in zakon. Zakonski mir ne more biti sad suženjske pokornosti enega izmed zakoncev, marveč sad obojestranske ljubezni, ki z njo mož potrjuje samoniklo bistvo ženine osebe, žena pa samoniklo bistvo moževe osebe. Zakonski mir je sad živega reda, v katerem oba zakonca olajšujeta uresničevanje svojih oseb in uresničevanje svojega zakona. Podobno tem zgledom je mir med narodi vreden svojega imena le takrat, kadar se izraža v resničnem sodelovanju vseh narodov in to na podlagi razlik v okviru velikega človeškega rodu.

3.

Filozof ne sme in ne more misliti izven časa. Prava vprašanja, ki naj se jih na svoj način loteva, morajo biti vprašanja sodobne zgodovine. Ta vprašanja koreninijo v neposredni zgodovinski preteklosti, zato je neogibno, da si pomen te preteklosti pred očimo vsaj na pregleden način.

Od leta 1918 do leta 1955 se je vedno bolj odpiralo vprašanje, ali se je po svetovni vojni in po mirovni pogodbi človeštvo napotilo proti zelo dolgi dobi miru ali pa proti novi svetovni vojni. Na podlagi mirovni pogodbi in vseh dogodkov okrog leta 1918 je bilo mogoče razbrati dve temeljni in nasprotujoči si smeri v razvoju Evrope. Mirovne pogodbe same so imele v sebi neskladne prvine: na eni strani ukrepe, ki so izražali predvsem preteklost, to se pravi strahotno borbo, končno vojaško zmago zaveznikov, potrebo po varnosti, — na drugi strani pa nagibe, ki so težili v ustvarjanje nove bodočnosti, v organizacijo novega in stalnega miru, v rodovitno sodelovanje vseh narodov.

Tu moramo še enkrat poudariti načelno razlikovanje, ki se nam zdi neogibno potrebno. Gre za razliko med dvema vrstama miru, od katerih pomeni prvi, da vojne v njenih surovih oblikah

ni, drugi pa, ki ga je mnogo težje določiti in uresničiti, predstavlja resnični mir, ki ga nosi celotni red in izraža svobodno ter družno izpolnjevanje skupnih smotrov. Če si hočemo za silo predočiti pozitivni mir, moramo pomisliti na primer na mir, ki vlada med člani zdrave družine ali v območju prijateljske skupine. Negativni mir pa je nasprotno le čisto izkustven pogoj, da ne izbruhne borba med sovražno razpoloženimi skupinami.

V zgodovinskem okviru nam to razlikovanje pomaga do jasnejšega ugotavljanja. Kadar se politični položaj, ki je precej podoben čistemu negativnemu miru, ne more z nobenim dovolj močnim nagibom usmeriti v pozitiven mir, ampak nasprotno iz mirovnega razpoloženja izginjajo počasi še tiste duhovne, pravne in snovne prvine, ki bi mu lahko dale trajen smisel, takrat postane — človeško povedano — neogibno, da zgolj slučajen vzrok spremeni zakrinkano vojno v pravo, odprto vojno. Vojna, ki takrat izbruhne, je le resnica, ki jo je bilo slutiti že v zlaganem miru. V izključno negativnem miru je namreč osnovni znak mednarodne politike neprestana preizkušnja sil med državami. Vojna pa je najostrejša oblika te preizkušnje sil in tista oblika življenja, ki najjasneje razodeva svoj notranji zakon. Kadar izbruhne odprta vojna, napnejo pristaši preizkušnje sil vse svoje napore, da vojno dobijo, in njih narodi se osredotočijo in združijo predvsem v obliki te borbe. To je dramatična kriza bolezni, ki je tlela že podtalno. V takem negativnem miru velja pač neizpodbitno Clausewitzeva teza, da je vojna nadaljevanje politike z drugimi sredstvi. V njem pa dobiva svojo veljavo tudi dopolnilna definicija, da je politika zakrinkana vojna, ki se vodi z manj vidnimi sredstvi.

Ne bom ugotavljal in razdeljeval odgovornosti, pač pa sem prisiljen reči, da izkustveni mir iz leta 1918 ni spočel resničnega prijateljstva in sodelovanja med narodi Evrope glede na izpolnjevanje njihovih poklicanosti. Ko je v neki veliki državi totalitaristični nazor prevzel oblast, je bil ta neuspeh jasen in dokončen. Tisti novi režim je izhajal iz temeljnega načela, da se vojna iz leta 1914 v resnici še ni končala in da jo je treba dobiti na novih bojnih poljih. Neizprosno obsodil in surovo zatrl je ne samo pacifizem, ampak tudi sleherno teženje po redu in stanju mednarodnega miru. Nauk o rasnem boju je postal nauk države in vse vzgoje. Militaristična miselnost je postala prva dolžnost. Zato je bilo že od vsega začetka jasno, kam pelje taka vladavina.

Med osnovnimi dejstvi, ki označujejo tako zgodovinsko življenje, je posebno dejstvo, da je življenje mirnih občanov določeno po dejavnosti nasilnih občanov. To se pravi, da sta v danem sistemu političnih sil obstoj in trajanje miru odvisna od slehernega dejstva, ki je snovno toliko močno, da lahko ograža. En sam napadalec lahko kali mir vseh. »Niti najboljši

človek ne more živeti mirno, če to ni po godu njegovemu hudobnemu sosedu«, je dejal Schiller. Ta zakon je strašen, toda ko izpričuje, da živimo v grešnem svetu, razodeva obenem solidarnost celotne človeške usode, kjer je usoda vseh odvisna od moralne ravni posameznega človeka. Obsodimo zločin napadalca, ne moremo pa se izogniti posledicam, ki jih prinaša. Če napadalec ograža mir, ga navzočnost pravičnika pospešuje. Tako občutimo celo na političnem polju globoko povezanost naše človeške usode. Isti trdi in tragični zakon, ki pravi, da nasilnik povzroča posledice vsem ostalim ljudem, se prilagoja tudi načinom vojne, posebno vsled neogibne in zakonite samoobrambe.

Zdaj tudi lahko odgovorimo na vprašanje, ki vprašuje po pogojih resnično obrambne vojne. Odgovorimo lahko: gre za obrambo neodvisnega obstoja slehernega občestva pred tiranskim početjem samovoljnega gospodstva. Na podoben način pripuščamo pod nekimi okolnostmi pravico ter dolžnost upora proti notranjemu tiranu ter pravico in dolžnost oboroženega odpora pred zunanjim sovražnikom, kar velja za vse narode, katere ogražata nasilje in sovraštvo tirana v njihovi temeljni svobodi, brez katere ne morejo živeti. V resnici vprašanje vojne in moralno vprašanje revolucije dopuščata analogije. Nasilna revolucija in vojna predstavljata zlo, ki je upravičeno le takrat, kadar gre za zakonito in skrajno obrambo bistvenih pravic kakega naroda, pravic, ki izražajo red njegovega telesnega in duhovnega življenja. Kakor je notranje-politični tiran v prvi vrsti odgovoren za revolucijo, tako nosi zunanji napadalec odgovornost za vojno, ki so jo začeli narodi, kateri se nočejo podvreči njegovi samovoljnosti.

Kdor oskruni občestvo, oskruni osebe, ki občestvo sestavljajo. Kdor Čehom ne dopušča, da živijo kot Čehi, izvaja nasilje nad vsemi osebami, ki sestavljajo češko občestvo. Uresničevanje osebe je neločljivo zvezano z neodvisnim uresničevanjem občestva. Oseba se torej ne more uresničiti, ne da bi občestvo ne obstajalo v svoji svobodi.

LEOPOLD STANEK

ZLATI VOZ

Vladar je zlato sonce tega leta,
do smrti meri čas nam zanesljivo
in v svojem krogu zvesto pot obeta.
Modrost človeška sluti večnost sivo.

Od Ehnatona, prvega poeta
do spevov Babilona in Svetnika,
glej, vsaka rast je tvoja pesem sveta,
življenje slednje glorijska velika.

Radost ti naša, zdravje in dobrot,
pravir moči življenja si na svetu,
v zahvalo niha ti teh src samota!

In On, ki te ustvaril je poetu,
ti z modrim prstom vódi pota:
daj mnogo sonca nam v tem sončnem letu!

BESEDA

Bogù bilà Beseda je stvarjenje.
Nje moč človeku vselej je služila
za tajne sile, čast in ozdravljenje;
najslajšo vseh mu mati je rodila.

Besedo materino, muza hvali,
nebo ji tisto je zapeti dalo,
kar se omamno v duši mi kristali
in mojim čutom skrito bo ostalo.

Prividi dražijo mi domišljijo,
v samoti porojeni vró iz mene
in usta pitijski nemir lovijo.

Besed jecljavih smisel razodene
naj mojega človeka, domačijo,
čeprav ne bodo vse izgovorjene...

KJE JE RESNIČNA POLJSKA?

(Na rob knjižice o Poljski.)

Sledeče opombe se nam zdijo umestne radi preprostega poljskega ljudstva, ki je moralo ostati na svoji zemlji in brez krivde prevzeti nase strašno trpljenje, iz katerega naj čim preje obnovi svojo ljubljeno domovino.

Razen krajših člankov in esejev ter časnikarskih in redkih leposlovnih potopisov nismo kljub vsemu prizadevanju dobili v zadnjih dvajsetih letih po vojski izčrpnih poročil o slovanskem svetu. Različne organizacije so posredovale globlje poznavanje slovanskih narodov ali bolje držav, toda izčrpnega dela o enem ali drugem narodu v knjigi nam niso ustvarile. Vse naše delo je bilo v mnogočem dosti nesmotrno in pomanjkljivo. Žal je bilo tudi malo ljudi, ki bi se posvečali slovanskim zadevam čisto realno, brez sentimentalnih nagibov kakega panslavizma. Tako tudi o Poljski nismo dobili knjige, ki bi nam podala celotno sliko te države ali vsaj naroda. Edino o Češko-slovaški, boljše le o Češki imamo posamezne brošure in nekaj prevedenih knjig. Posamezni članki, izbori novel, prevedena literarna dela, eseji iz zgodovine umetnosti in kulture so raztreseni po raznih časnikih in časopisih in zato mi je kar žal, da brošura o Poljski,* ki je nastala prav za prav iz časovnih nagibov, ni prinesla vsaj bibliografije najvažnejših poljskih stvari v naši književnosti.

Knjižica, ki so jo družno napisali Debeljak, Molè in Stelè, je res skromna brošura. V zelo skopih potezah podaja podobo poljske države. Zemljepisno statistično sliko daje Stelè, starejšo zgodovino opisuje Debeljak, novejšo dobo (od treh delitev dalje), torej dobo bojev za svobodo Molè, a svetovno vojsko in povojni politični razvoj Stelè. Posebej je en članek posvečen poljski kulturi v preteklosti in sodobnosti (Stelè). Vse to, pač zelo obširno gradivo je spravljeno na vsega skupaj 62 strani. Jasno je, da na takem skopem prostoru ni mogoče dati ne celotne zgodovinske podobe, ne pojasniti kulturnega razvoja in ne posredovati zunanjo sliko dežele ali države. Kakšni nagibi so vodili pisatelje ali založnico, da je knjiga dobila tako ozke meje, je težko reči, ker ni v knjigi o tem nič pojasnila, toda vsekakor je treba ugotoviti, da nam bo knjižica mogla služiti le v splošno informacijo. Najboljši je članek dr. Steléta o sodobni poljski kulturi, esej, ki je z malenkostnimi spremembami ponatisnjen iz Doma in sveta 1954. Vsi ostali članki so dosti vsakdanji in ne morejo — mogoče tudi nočejo — zadovoljiti inteligenta, ki bi hotel spoznati duha poljske sedanjosti iz poljske kulture in politične preteklosti.

Vzemimo najprej zgodovinski oris!

V celoti gre brošura za tem, da poda nacionalno zgodovino poljske države, torej ne narodne misli, zunanjo podobo političnega spreminjanja. Zgodovina je torej pojmovana v starem smislu, ki mu je bistvo opisovanje kraljev, njihovih osvajanj, bojev in junaštev. Saj je za Poljsko prav taka zgodovina najznačilnejša in tudi njenemu narodnemu bistvu najbolj odgovarja, toda človek si danes želi, da bi vendar kje srečal besede, ki bi mu pojasnile to in ono v sodobnosti in dale ključ za razumevanje poljskega značaja in poljske miselnosti. Zato bridko občutim, da se pisci niso mogli otresti tistega vnaprej vse

* „Poljska, njena zgodovina in njen duh“, sestavili T. Debeljak, R. Molè, Fr. Stelè, v Ljubljani 1939, str. 68.

opravičujočega in vse slavečega tona, kar koli zadeva poljsko državo ali tudi poljski narod. Marsikatera sodba bi mogla izpasti drugače in marsikaj bi se dalo ali celo moralo pojasniti z drugačnimi besedami. Vsekakor bi pisatelj poljske zgodovine moral vzporedno s sliko političnega razvoja podati tudi sliko vsakokratnega družabnega stanja in družabnega razvoja in pojasniti duhovne tokove, ki so vplivali z drugimi činitelji vred na vsakokratno podobo ozemlja. Duhovni in družabni tokovi v državi ter geopolitični položaj države, tako različen v različnih časih in v različnih obsegih, vse to bi moglo pojasniti vzroke dejanj v poljski zgodovini, njeno rast in njeno upadanje. V tem pogledu ostaja brošura za marsikateri odgovor na dolgu. Dviganje in upadanje poljske moči vsekakor ni imelo in nima vedno, kakor se zdi po brošuri, vzrokov samo v zunanjih činiteljih, ampak pogosto in največkrat tudi v ozemlju in njegovih ljudeh samih. Po sliki zgodovine v tej knjižici pa se zdi, kakor da je prihajala nesreča vedno le od zunaj, srečo pa so prinašali samo poljski kralji. Geopolitični moment je vse premalo upoštevan. V knjižici pogrešam zemljevid, ki bi podajal vsaj povojno Poljsko, a potreben bi bil tudi zemljevid, ki bi podal Poljsko pod Piasti, Jagielonci in pod tremi sosedi po treh delitvah. Tudi kaka etnografska karta evropskega vzhoda bi bila brez dvoma zelo zanimiva. Poudariti bi kazalo tudi že srednjeveško trdovratno poljsko borbo z nemškimi meščanstvom in poljski boj za nacionalizacijo mest, ki se jim je v največji meri posrečila zaradi silne asimilacije zmognosti, značilne za Poljake. Doba republikanske kraljevine (liberum veto) bi zahtevala ostrejšje oznake, pa čeprav bi zato zgubila nekoliko svojega sijaja; saj drugače ni mogoče razumeti njenega razpada. Prav tako pa ne bi smel zgodovinar ob ostri oznaki plemiške samovoljnosti pozabiti na prosvetljenstvo, ki je nastalo prav tako med plemstvom ali celo na samem dvoru, na gibanje, ki je bilo usmerjeno v popolno spremembo države ter tudi v rešitev kmečkega vprašanja in na uvedbo ustavnosti. Zdi se, da se je pisec tudi pri risanju stanja pod tujimi državami po razdelitvi Poljske dal zavesti svojemu usmiljenemu srcu in je popolnoma izrisal trpljenje in muke Poljakov pod tujimi oblastniki, ni pa prikazal tudi poljske trdoživosti, njihove borbe na primer za zemljo na Poznanjskem, stremjenja za industrializacijo pod Rusi in za osvojitve trgov v vzhodni Evropi v čisto novem kapitalističnem duhu. Realni boj z nasprotniki v devetnajstem stoletju se ni bil več samo z mečem in bombami, temveč tudi z razumom in delom. V tem so Poljaki v preteklem stoletju pokazali izredno trdost in imeli dovolj uspehov, tako da nas njihovo trpljenje pod nasiljem nič manj ne prepričuje o njihovi narodni veličini kot njih boj za gospodarsko osamosvojitve. Ne bi bilo odveč še bolj poudariti, kako se je v preteklem stoletju in pred letom 1914. budila Slezija, kako Poznanjska, da, celo zahodna Prusija, Mazurska in Kašubska in to kljub vsemogočnemu državnemu pritisku na zahodu in na vzhodu. Zgodovinski članek se je ponekod spremenil v letopis zgodovinskih dat, življenje pa je zginilo s te pozornice zgodovine. Najlepše bi mogla biti zgodovina podana v obliki leposlovnega eseja, kjer bi nam iz podobe pokrajine, iz značaja ljudi ter iz kompleksa družabnih, kulturnih in političnih nagibov, ob upoštevanju tujih zunanjih činiteljev zrasla popolna slika poljske preteklosti. Mogoče bi bilo zato tu in tam manj prilike za žalovanje, toda zgodovina bi bila bolj realna in bolj razumljiva. A v prvi vrsti bi nam morala biti razumljiva, tako pa nam še vedno ostaja nepojasnjena.

Poglejmo, ali nam ne bi mogla ta zgodovina nuditi kaj k umevanju sodobnosti! Ne bi bilo za nas brez pomena spoznati, kako je neka tretja sila izigravala Češko in Poljsko, podpirajoč sedaj prvo, sedaj drugo, seveda vedno slabšo, in zato sama žela uspehe, zdaj v Lužici, sedaj v Pomorju, sedaj v Sleziji. Kako globoko v slovansko ozemlje

je segel nemški živelj v Šleziji ter ločil češko kraljestvo od poljskega, ki sta večkrat imeli istega vladarja. Ali vzemimo drugo, vzhodno stran: ali nista neurejen položaj pravoslavcev ter nasilno unijačenje dajala pretvezo vzhodni sosed, da je postavljala svoje zahteve Poljski?

Ne bi bilo odveč včasih podčrtati, kako so Poljaki v politični igri velesil pogosto služili samo za poskusno ovco, medtem ko so drugi ostajali lepo v ozadju. Diplomatska zgodovina 19. stoletja bi o Poljakih vedela povedati poučne zgodbe, ki bi mogle pojasniti marsikaj. Ali ni poljska himna nastala na italijanskih bojiščih pod Napoleonom? Mar niso poljski vojaki umirali za tujce v San Domingu? Ali se ni boj za ameriško neodvisnost udeležil Kosciuszko in ali ni v teh bojih padel Połaski, voditelj »barske konfederacije«?

Sodobno Poljsko bi mogli bolje razumeti, če bi zasledovali politični in gospodarski razvoj po vojni. Poljsko je po vojni — brez ozira na narodnostne ali verske razlike — sestavljalo troje zelo različnih delov, ki so izza časa različnih gospodarjev obdržali svoj različen značaj in s tem pomembnost v novi državi. Razlikovali so se med seboj po duhovni in materialni kulturi tako, da nikakor ni bilo mogoče upravljati vseh teh delov po enem kopitu, po enem ukazu. Tragika Poljske je lahko v teh usodnih razlikah pokrajin, lahko pa tudi v dejstvu, da teh treh delov ni znala vsakega njemu odgovarjajoče upravljati. Sistem, ki je šel za izenačenjem tako različnih dežel, nikakor ni mogel biti brez bolečin za posamezne pokrajine in posredno torej tudi ne za celotno državo. Upoštevanje teh duhovnih in tvarnih razlik med nekdanj pruskim zahodom, ruskim vzhodom in avstrijskim jugom bi moglo sicer na zunaj buditi manj videza mogočnosti in veličine, toda političnemu realistu bi pokazalo veliko bolj gotovo pot v bodočnost, kakor pa jo je utegnil videti centralist šlahčič ali imperialist. Ni brez značilnosti dejstvo, da je Poljska ustvarjala svojo mornarico in imela na Baltiku malo brodovje trgovskih in vojnih ladij, pa je že postavljala pred svet zahtevo po — kolonijah, za kar je imela že svoje organizacije in ekspedicije po raznih kontinentih.

Poljska je sredi 17. stoletja obsegala nad milijon kvadratnih kilometrov površine. Po vojni so povsod in stalno Poljaki poudarjali, da so le tri petine njihovega nekdanjega ozemlja v sedanjih mejah Poljske. Tega niso poudarjali samo iz ljubezni do zgodovine in da bi si trkali na prsi ob spominu na stare čase. Ne, to je bila miselnost, ki je mi Slovenci ne moremo prav razumeti, miselnost, ki ne pozna nacionalne, temveč državno idejo. Ta miselnost, ki ne priznava naroda kot takega, temveč le državni narod, naj je še tako različnega porekla, vere in duhovnega obraza, v Poljakih ni umrla in verjetno še dolgo ne bo.

V zvezi s tem moramo reči nekaj o manjšinah. Pred letom sem slišal, ko sem nekaj pisal o Slovaki, da nikakor ni lepo »razobešati umazanega perila«, ko je narode v ČSR zadela tako tragična usoda. Moje čustvo to popolnoma razume in upošteva, toda čas, ki je trenutno okoli nas, nas nikakor ne opravičuje, da bi pozabljali na resnico in je ne povedali vsemu nakljub, pa naj bo še tako boleča. Ta realistična krutost do samega sebe in do svojega naroda je popolnoma umestna; kajti nobenega pomena nima skrivati resničnost svojim očem in očem drugih ljudi ter se slepiti z vročki nesreče ali neuspeha, ki so čisto drugotni ali celo nebitveni. Čas, ki je tako trd, zahteva tudi trde resnice, pa ne take, ki je ozka, omejena samo na en dan, temveč take, ki kaže s svojo perspektivo v bodočnost. Tako se mi zdi, da kljub vsemu priznanju tragike naši Poljski in kljub vsemu velikemu občudovanju, ki nam ga vzbuja politično, osebno in kulturno junaštvo Poljakov, nikakor nismo upravičeni, da ne bi pogledali tudi nekaterih bolečih ran, ki so navsezadnje tudi pripomogle

k sedanjemu padcu. Res so bili v prvi vrsti vzroki čisto zunanje narave, toda preteklost in sedanost odkrivata marsikatera pota, po katerih bi bila prišla Poljska do trdnejšega položaja in do enotnejše svoje podobe, kakor je bila prišla po hojenih potih.

Nikakor ni prav, da niso omenjene v knjižici poljske zahteve glede Olšanskega Tešina ter njihovo »junaško« trganje delcev Češke in Slovaške. To dejstvo ni brez zanimivosti in značilnosti za poljsko razumevanje veličine svoje države. S tem, da so pomagali pri razdiranju CSR, so si podrli na jugu mejo, ki je bila prej najtrdnjša, ker je bila naravna, Karpate, ter tako odprli še tu tujcu pot proti Krakovu. Ali ni prav to značilno za Poljake in ali ne bi mogli pogledati tudi njihovim senčnim značajskim potezom v obraz? V tešinskem okraju se je bil boj zaradi premoga — čeprav so ga Poljaki imeli veliko že v svoji Sleziji. A kaj je pomenil boj za slovaške vasice v okrajih Čadce, Orave in Spiša? Ali je bila gozdnata gora Javorina res tako neobhodno potrebna mogočni Poljski? Dobro nam je ostalo v spominu, kako dramatično so se objemali poljski in madžarski vojaki na grebenih Karpatov, podkarpatske reke pa so bile polne ustrelenih ukrajinskih sičistov...

Sienkiewicz nam govori v svojih zgodovinskih romanih o velikih poljskih junakih in poljskih zmagah. Toda treba bo končno vendarle pregledati to njihovo zgodovino in kritično pretesti fevdalske predore v Ukrajino. Knjižica mimogrede omenja, da je v 19. stoletju Avstrija »zasejala med Poljake in Maloruse razdor, ki se je spremenil v veliko sovraštvo« (str. 42.). Po vsem tem bi se zdelo, kakor da je Ukrajince rodila šele Avstrija. Zgodovinska slika poljske države — ne poljskega naroda v slovenskem smislu — pa bi bila veliko popolnejša, če bi pisatelji razkrili, kaj je prav za prav gnalo hetmana Chmielnicega v boj za svobodo Ukrajine? Kozakom je bilo geslo: smrt šlahti, smrt jezuitom, spodite jude! Že sedemnajsti vek pozna ukrajinsko vprašanje. Že tedaj se razvije brezobziren boj za svobodo pravoslavja in socialni boj proti plemstvu. Zgodovinska podoba Sinkiewiczzevega romana »Z ognjem in mečem« bo tako v marsičem bistveno drugačna. Gibanje pravoslavcev in kozakov bo vendarle že treba kdaj prijeti od ukrajinske strani in pojasniti, odkod so mogli iziti taki zverinsko divjaški nemiri in upori ter kakšen cilj so imeli. Videli bomo, da je pač Avstrija hotela pridobiti Poljake zase in jim je zato puščala proste roke v Ukrajini, toda ukrajinskega narodnega vprašanja nikakor ni šele ona povzročila. Gališki Poljaki so zavzemali najodličnejša mesta pri avstroogrski državni upravi, saj so edini od Slovanov imeli visoke plemiče. Dajali so vladam celo ministre in ministrske predsednike, in ne bilo bi odveč preiskati, koliko so ti gališki poljski grofje škodovali tudi slovenski narodni stvari, čeprav so bili tako daleč od nas. Zvest zgodovinar bi mogel tu najti marsikatero drobnost o »slovensko-poljskih stikih«.

Belorusi bi brez dvoma tudi zahtevali malo več omembe. Saj so bili v preteklih dobah v litvanski državni skupnosti in ko se je litvanska država pridružila poljski, so prešli v poljsko državno skupnost. Vsekakor bi bilo treba nekaj več povedati tudi o Litvi. Knjižica piše, kako se je izvedla unija med Litvo in Poljsko. A kako da se trikrat večja Litva ukloni Poljski in se z njo združi? Razjasnitev tega vprašanja bi pokazala verjetno zanimivo ozadje. Kakšna je bila ta unija? Ni brez pomena in tudi ne brez tragike, da je knjižici na čelo postavljen odlomek iz Mickiewiczzevega Pana Tadeusza, ki je najlepši opis Litve. Mickiewiczza štejejo po svoje Litvanci tudi v litvansko slovstvo, ker je po duhu in vsebini tudi popoln izraz njihove dežele in je tudi sam izvajal svoje poreklo iz litvanskega plemiškega rodu. Kako se je torej vršil prehod iz litvanskega v poljski narodni krog? Pomisliti

moramo na prelom iz 18. v 19. stoletje, ko je Litvance in Poljake ločil le družabni položaj. Tedaj najdemo namreč na Litvi samo dva sloja: veleposestniški plemiški in kmetijsko tlačanski. Litvansko plemstvo — izvzemši Šamaite, kjer se je ohranila samostojna litvanska posest — je bilo skoro popolnoma polonizirano. Kdor pa se je po šolanju dvignil nad kmečki sloj, je s tem avtomatično prešel iz svojega narodnega občestva in se asimiliriral poljski kulturi. Romantika pa je zbudila litvansko slovstvo, zanimanje za preteklost in jezik, a središče znanstvene jezikoslovne romantike litvanske je bilo Vilno. S tem pa se je tudi začel narodni spor med Litvanci in Poljaki, ki se je razvil do sovraštva. (Po nemški literarno zgodovinski knjigi dr. Jungferja, profesorja na univerzi v Kaunasu iz leta 1938.) Ni odveč, če se tega spominimo, da razumemo boj tega malega naroda za narodno samobitnost. Za nas je skoro samo po sebi umevno, da se v preiskovanju preteklosti in bojev malega naroda z velikim postavimo vedno na stran malega proti velikemu. Zdi se, da s tem le malokrat storimo krivico velikemu narodu. Da tu govorim posebej o Litvi in Vilnu, je čisto razumljivo, posebno ker me je v brošuri zbdel stavek, da se leta 1922. »po skoraj soglasnem sklepu sejma v Vilnu proglasi združitev vilenskega okraja s Poljsko« (str. 45.). V zgodovini velikih narodov so izrazi kot »skoraj«, »večina«, »soglasnost« sumljivi, zato sem šel gledat tudi v knjige, ki bi dale mogoče drugačno podobo »soglasnosti«. Tako mi je francoska knjiga Henryja de Chamberna, direktorja Revue parlementaire, »La Lithuanie moderne« (tretja izdaja, Pariz 1935), dala sledeča pojasnila, ki naj služijo le kot dopolnilo h gornjim stavkom, ker se ne maram spuščati v kritičen pretres, kateri prikaz je resnici bližji. Za to nimam nobenih možnosti, da pridem stvari samostojno do dna. Po francoskih parlamentarnih virih in dokumentih Društva narodov je stvar takale: Po svetovni vojni so imeli Vilno in deželo okoli njega zasedeno Litvanci in mednarodna antantna komisija se je tu pripravljala, da ozemlje razmeji in reši spor med Litvo in Poljsko. Tedaj je Poljska vilensko ozemlje preprosto zasedla, a Litvanci so se umaknili, ker so verovali v pravičnost svojih zahtev in mednarodno ljubezen. Zveza narodov je po dolgem omahovanju in negotovosti odredila plebiscit. A poljska armada pod vodstvom Želigovskega se z vilenskega teritorija ni hotela umakniti mednarodnim četam, ki bi tu delovale ob času plebiscita. Poljska vlada je sicer proglasila generala za rebela, ker se na njen ukaz ni hotel umakniti, v resnici pa mu je dajala vso, tudi vojaško podporo. To stanje je trajalo čez eno leto. V tem so Poljaki »pripravljali« plebiscit: izganjali litvanske akademike, jih jéčali in čez tisoč postreljali, iz sirotišč izgnali litvanske otroke, zapirali Litvancem in Belorusom trgovine, konfiscirali časnike ali jih sploh udušili, učitelje spodili, pravoslavne cerkve sekvestrirali in dajali katolikom, civilno prebivalstvo zapirali in streljali in celo v pogovoru na ulici preganjali beloruski in litvanski jezik. Ta dejstva navaja omenjena francoska knjiga in zaključuje: »Teror je vladal povsod, kjer so general Želigovski, njegovi uradniki in njegovi vojaki ustoličili svojo oblast« (str. 55.). Ko je prišlo do tega, da se plebiscit kljub vsemu izvrši, so Narodni odbori Židov, Litvancev in Belorusov izdali razglase, da se glasovanje vzdržijo. Toda plebiscit se je vršil in prinesel sledeči izid. Poljska uradna statistika je na vsem plebiscitnem ozemlju naštel 1.046.000 prebivalcev (1921), a v seznam glasovalcev je prišlo 152.000 ljudi. Ako pomislimo, da so tu glasovali moški in ženske, smemo računati, da bi znašal procent volilcev v takem primeru 50 odstotkov, kar bi dalo 525.000 volilcev. A vzemimo samo vpisane! Od vpisanih je glasovalo 97.280 za Poljsko, to je 64 odstotkov od vseh vpisanih, kar predstavlja le 18 odstotkov vseh volilnih upravičencev plebiscitnega ozemlja. To je pa čisto drugačna »soglasnost«.

kot govori o njej naša brošura! Če pa to kljub videzu resničnosti ni nepristransko, pa pomislimo samo na dejstvo, da je leta 1922. iz istega ozemlja prišlo v varšavski parlament 16 litvanskih poslancev in le — dva poljska!

Miselnost o enotnem državnem narodu izhaja iz poljske preteklosti. Nacionalna misel je prav za prav še mlada, kajti poljska plemiška kasta je bila vedno nositeljica države, a ne narodne misli. Ta miselnost se prav tako izraža v pisateljih in pesnikih, kakor tudi v duhovščini in menda celo v ljudstvu. Toda kje prav za prav ostaja ljudstvo? Kako se je javljalo v preteklosti in kako se udeležuje državnega življenja danes? Prav v tem bi nam mogli in morali naši poznavalci Poljske dati kaj značilnih podatkov.

O ljudski kulturi Poljske je bilo pri nas le malo napisanega. O katoliških organizacijah je bilo nekaj člankov v časopisih, toda ti so bili bolj propagandni kot informativni. A primerjajte recimo števila poljudnih knjig, ljudskih založb, podeželskih knjižnic, kmečkih tednikov, zadrug, odrskih predstav in izobraževalnih društev med Slovenci in Poljaki, tako primerjanje bi nam moglo podati zelo nazorno podobo poljskega ljudstva.

Poljska je sejala svoje seme na vse vetrove. Imam pred seboj poljsko poluradno statistiko o izseljenstvu, ki se mi zdi malce pretirana, a pove mnogo. Tako statistika navaja v Združenih državah Severne Amerike štiri milijone Poljakov, v Nemčiji milijon in pol, v Rusiji en milijon, v Franciji pol itd., skupno vsega okoli osem milijonov. Kako so se prav za prav Poljaki kljub nasilstvom in izseljevanju obdržali? Naši časopisi so pred mesecem priobčili cenitev, da je v zadnji nemško-poljski vojni padlo prebivalstvo Poljske za tri milijone: en milijon da jih je padlo, en milijon da jih je pobegnilo ali odšlo čez meje, a en milijon da je bilo ranjenih. Čudovita je zgodovina poljskih vstaj! Kadar koli o njih premišljam, se mi zdijo kar nemogoče. In vendar so! Kaj je prav za prav gnalo ta narod, da je kazal tako trdoživost? Kako da se je v njem rodilo toliko nepojmljivih junakov, pravih mučnikov za narodno misel? Kaj jih je držalo v sibirskih ječah, kaj jih je gnalo v atentate, poganjalo v Afriko, Brazilijo, Avstralijo? Kdo so bili tisti, ki so se razkropili po vsem svetu? Ali so bili nosilci poljske narodne in državne misli šlahčiči? Če so bili, mar ni šlo z njimi tudi ljudstvo? Spominjam se stare poljske ženice, ki mi je v okolici Varšave pripovedovala, kako je stala v strelških jarkih proti boljševikom po vojski in kako je vojakom donášala strelivo in hrano. Prav v tistem boju, je govorila, je padel njihov župnik, enak med enakimi. Heroizem poljskega naroda je za nas Slovence čudežen in nepojmljiv. Kako da vse vstaje, vsi pokolji, Sibirija in razkropljenost Poljakov niso mogli uničiti? Ali je temu vzrok izredna plodovitost in velik naravni prirast prebivalstva? Slovenija izkazuje v desetletju 1921—1931 prirastka 7,9 odstotka (Jugoslavija pa 16,3 odstotka). Poljska statistika izkazuje v istem desetletju 18 odstotkov naravnega prirastka. Na Poznanjskem je prirastek enak ničli in ponekod celo negativen, medtem ko so kraji na vzhodu najbolj plodoviti. Razlika od vzhoda proti zahodu pada od 50 do 0 odstotkov. Takoj po vojski je prirast zaradi imigracije na vzhodu znašal celo 100 odstotkov. Rodnost je torej zelo velika. Zato nam je razumljivo tudi poljsko izselništvo in dejstvo, da se poljski izselniki zadajajo celo za sezonske delavce, najrevnejši delavski sloj, v čemer smo si Slovenci in Poljaki kar enaki. V Sloveniji ima 57 odstotkov kmečkih ljudi posestva v obsegu 2 do 5 hektarov, Poljska pa šteje takih 64,2 odstotka, kar je vsekakor zelo značilno za socialni ustroj Poljske, ki je prav za prav res poljedelska država, medtem ko smemo šteti Slovenijo med planinske dežele. Neurejenost kmečke posesti zaradi vele-

posestniške zemlje in v zvezi s tem pregosta naseljenost zemljišč, ki ne more biti vseh, povzročila izseljevanje, ki ga poznajo iz lastnega izkustva tudi naši Prekmurci. Polabje in Pomorje (zahodna Prusija) zaposlujeta velike množice človeške živine, ki je doma v Prekmurju in na Poljskem. (Ti stiki med Poljaki in Prekmurci celo v narodnem oziru ugodno vplivajo na naše ljudi, ker se od Poljakov navzemajo narodne trdnosti in neke samozavesti!) Toda Poljska more vzdržati take strašne dobe, kakor so bile dobe vojská ali dobe uporov ali vojsk za osvobojenje in tako emigracijo, le zaradi velikega prirastka.

Z ljudstvom na Poljskem — pa kljub narodni izredni zavesti — ne more biti najbolje. Na svojem potovanju po Poljskem, kar sem deloma opisal v Dejanju I., nisem dobil pred oči poljske vasi, ker sem bil udeležnik uradnega Kurza za poljski jezik in kulturo za tujce. Sam bi že vas našel, toda uradno vasi nikomur niso pokazali. Govorili so, da to ni važno. Vzporedno naj tu omenim F. S. Finžgarja, ki je opisal svoja pot prek poljskih polj v Mladiki 1931 in se na strani 251. dotaknil tudi kmečkega vprašanja: Na eni strani veleposestniki, na drugi zanemarjeni bajtarji, a od vzhoda veter o socialni pravičnosti, enakosti itd. Enak vtis imam tudi jaz. Ali ni prav tu mogoče, da se nenadoma lepa katoliška in poljska zunanost sprevrže v čisto nasprotno sliko? Na Madžarskem imajo duhovnika tako v časteh, da ga mora vsak stražnik na cesti pozdraviti. Ko so Madžari na današnji obsojbi zasedli južno Slovaško, so kmalu nato v zlatem vlaku s primasom na čelu in z vsem bleščečim starim plemstvom peljali po vsem novo »osvobojenem« ozemlju zlato roko sv. Štefana, da blagoslovi novo ljudstvo. Preprosti ljudje, verni Slovaki, so mi lanske počitnice odkrito govorili, da je to bila komedija. In prav zato sem prepričan, da ni nobena država v Evropi za družabni prevrat zrelejša od Madžarske, ampak za res tak prevrat, da bodo tekli potoki krvi. Ali ni mogoče vsaj malce sorodnosti tudi s Poljsko? Kje je ljudstvo udeleženo pri vodstvu vlade, pri izbrazbi, pri lastništvu zemlje? In delavstvo po Sleziji in po vsej zahodni Poljski? Kako je prav za prav s posestvi v Ukrajini in v Beli Rusiji? Boljševikom verjetno res ne bo težko pridobiti na svojo stran Belorusov in Malorusov, ako mednje razdelijo posestva poljskih latifundistov. (Pomisliti je tu treba še na velikansko duševno zanemarjenost teh krajev v kulturnem in tudi verskem oziru.)

Kultura sodobne Poljske je v knjižici podana dovolj izčrpno ali bolje pregledno. Nikakor pa ne more zadovoljiti pregled starejše kulture (Poljska kultura v preteklosti). Saj bi bil komaj dober za časniški listek ali kot slučajni prispevek za revijo, nikakor pa ne za brošuro, ki hoče biti informativna. Biti bi morala bolj izčrpna, saj je bila v ta namen izdana. Če je hotela podati pregled poljske literature, naj bi bralca kratko in malo napolnila na Sušnikov Pregled svetovne literature, ki je veliko bolj popoln in zanimivo pisan, kakor je članek v knjižici. Tako pa se v istem stavku srečata Kopernik in Chopin, pisatelj pa se vrstijo drug za drugim, naštetih brez vsake oznake. V vrsti znamenitih Poljakov bi ne bilo odveč srečati imena kot: Skłodowska-Curie, odkriteljica polonija itd., Conrad-Korzeniowski, angleški pisatelj, Strzelecki, zemljepisec, ki je najvišji gori v Avstraliji dal ime junaka Kosciuszka, dalje vrsta imen raziskovalcev v Kongu, Madagaskarju, v Braziliji, Sudanu itd. Tudi imeni Pole Negri in Jana Kiepure bi v širših plasteh bili poznani.

Zanimivo je primerjanje naše knjižne in časopisne kulture. Knjižica navaja (str. 52.) za časnike v celoti številko 1750. Ta številka iz leta 1929. bi se dala zamenjati s kako sodobnejšo; kajti sicer bi Poljaki morali priznati, da imamo Slovenci več časnikov. Tako imam jaz sam pri roki statistiko za poljske časnike iz leta 1936., ko jih je bilo

2583 (dnevnikov, tednikov, mesečnikov, skratka periodičnih publikacij.) Od tega celotnega števila je dnevnikov 192. Če to primerjamo s številom slovenskih dnevnikov (sedem v letu 1938 — druge statistike nimam pri roki), vidimo, da se s Poljaki postavimo lahko v isto vrsto, a če od celotnega poljskega števila odštejemo še nekaj (maloštevilnih) manjšinskih listov, smo Slovenci razmeroma močnejši. Razmerje knjig je pri Slovencih in Poljaki približno enako.

V knjigi o Poljski bi bilo treba dati še kaj kratkih informacij na primer o šolstvu, zlasti o srednjem, ki je bilo svojstveno organizirano, dalje o porastu šol, o analfabetizmu in njega vzrokih, o njegovih razlikah na vzhodu in zahodu, o kmetijstvu, o agrarni reformi, o industriji, o delavskem, o židovskem vprašanju v odnosu do gospodarskega in kulturnega življenja, o rudarstvu in zemeljskem bogastvu, o gdnj-ski mornarici in strankarskem življenju in bojih po vojni. Vsekakor bi ne samo v vzbujanje sočutja resnične poljske tragike usmerjena brošura morala povedati, zakaj je na primer prvi predsednik republike bil ustreljen na varšavski ulici deset dni po svoji izvolitvi. Imeni Witos in Korfanti bi mogli v marsičem dopolniti sliko političnega življenja in družabnega vrenja po zadnji veliki vojni.

V celoti je torej knjižica pustila ob strani premnoga vprašanja, ki bi mogla posredovati globlje razumevanje poljske preteklosti in sodobnosti. Ostala je gola informacijska brošura, primerna za pouk na hitro roko. Mogoče je to tudi hotela. Mnogokrat je bolj usmerjena v popisovanje stisk in nesreč ter s tem v vzbujanje sočutja in občudovanja Poljakov, kakor pa v kritično presojanje realnih dejstev in objektivno hladnost. Ako sestavljalci miso s to knjižico hoteli dati drugega kot samo kratek priročnik o Poljski, potem mi je res žal, da te prilike niso izrabili ter na dveh treh straneh podali bibliografijo večjih člankov o poljskih literarnih in zgodovinskih vprašanjih v slovenščini, da bi se mogel človek, če bi ga zanimalo, sam poučiti podrobneje o tem in onem. Tudi seznam prevedenih knjig in novel iz poljske literature bi bil tu zelo umesten. Taka bibliografija znanstvenih članov in leposlovja (prevodi!) bi bila že zdavnaj potrebna, a tu je tudi bila prilika, da se ta vrzel vsaj deloma izpolni. Tako pa nam bo knjiga o Poljski za zdaj še neizpolnjena želja, kakor so nam neizpolnjene želje tudi knjige o drugih slovanskih deželah in narodih.

LJUBLJANSKA DRAMA V SEZONI 1939/40

Ferdo Kozak: Profesor Klepec, Helga Krog: Na prisojni strani.

Naslednja premiera je bila krstna predstava izvirne slovenske komedije v treh dejanjih Profesor Klepec, ki jo je spisal Ferdo Kozak. Za uprizoritev se je pripravljalo posebno razpeloženje, kot za nekaj vabljivega, za senzacijo, končno je tudi »Gledališki list« prinesel o avtorju in komediji mnogo podatkov, čeprav je pisatelj na istem mestu v pogovoru želel, naj nam igra sama »pove svoje«. Zaradi tega smo popolnoma upravičeni zapisati, kaj nam je igra povedala. Predvsem ni v njej najti poglobitnega, kar je pisatelj nameraval: prave zveze z narodno mitologijo. Le nekam skrivnostno zaviti namigi, nič otipljivega! Zato je bilo umestno, da se je prvotni naslov »Peter Klepec« umaknil čisto vsakdanjemu »Profesorju Klepecu«. Za Kozaka je sicer sploh značilno, da se preko tipov narodne mitologije skuša bližati našemu, posebej sodobnemu slovenskemu človeku (primerjaj njegovo satiro »Kralj Matjaž«), a takšna zamisel se vedno ne posreči, vsaj tu se ni. Tudi je vprašanje, koliko je takšno umetno konstruirano delo še »živa gmota«. Ali imamo torej pri Kozakovi komediji res opraviti z literarno potegavščino, kot je Govekar sprožil misel? Sem mnenja, da ta potegavščina ni bila hotena...

Kozak je hotel s svojo komedijo, posebej še z naslovno vlogo, podati slovenski meščanski publiki in slovenskemu izobražencu ogledalo, da bi v njem zagledala svoj klavrni obraz in se zgrozila nad svojo sterilnostjo (prim. članek A. Poljanca »Nekaj besed k pravdi o starih Slovanih« v »Sodobnosti« 1939, št. 12), torej po daljši pavzi nekakšno nadaljevanje Cankarjevega bičanja (med predstavo sem ponovno moral nehote misliti na Cankarjeve like, n. pr. profesor, študentka). Tudi podoba Petra Klepca, kolikor naj bi bila simboličnega pomena, je dejansko našel že pri njem. To je narobe-junak iz naše narodne pripovedke.

Ta okvir pa s pravo komedijo organsko ni povezan in Kozakovo delo ostane dobra, povprečna veseloigra iz predmestja, ki pa ne prinaša nič tipičnega iz slovenskega ali celo ljubljanskega predmestja ali iz okolja, kar bi bilo značilno za dojem slovenskega javnega življenja. Tega ne spremeni avtorjeva pripomba, da se »ta malo smešna in bržkone malo žalostna zgodba odigrava v »modernem« ljubljanskem predmestju, na Viču, za Bežigradom ali drugod«. Slovenski značaj bi moral biti viden iz česa drugega, ne iz pripomb, s katerimi je avtor »pesniško« opremil svoj proizvod.

Kozakova komedija ima sledeče osebe: dvaintridesetletni profesor Klepec, čudak in fatalist, naj bi bil tip izobraženca iz let po vojni. Ne, takih originalov v tako mladi generaciji še ne more biti in, če jih je morebiti kaj, ni to še nič značilnega in ne more biti ogledalo stanu in časa! Dandanašnji mlad profesor ne more biti svetu tako odkaknjen, saj je sredi najhujše realnosti, ko je pri tridesetih letih komaj šele začel vršiti službo, ki jo je tako dolgo čakal... Ugotavljam, da se stan profesorjev polni večinoma z dotokom iz kmečkih domov, ki so zdravje naroda. V tej povojni generaciji (rojeni tik pred vojno in v vojni), ki je v otroških letih in v ljudski šoli doživela strahote in lakoto svetovne vihre, v dijaških letih pa njene kvarne posledice in neurejene razmere v brezmejnem uživanju svobode, ki je končno

končavala akademske študije v letih gospodarske krize, nato pa začela čakati in čakati na svojo pravico, na službo, v teh mladih ljudeh je prej neka apatičnost in zagrenjenost, ne pa neizkušenosť ali slabotnost. Nič romantičnih spominov nima na preteklost in mladost, trda življenjska borba jim je bila — prva ljubezen, Mišice so jim žilave od trajnega dela kot kmetu, ne kot športniku: za vzlet so sicer nekam utrujeni, a življenja se ne boje in ne beže pred njim. Trepetajo morda za ognjišče, ki so si ga pravkar zgradili, a nevarnosti, nesreče jim ne bodo nič novega. Ta svet izobražencev ni plah, ni impotenten, ni brez močatosti in odpornosti! Tako je tudi Klepčev odnos do ljubezni anahronizem. Ta profesor tudi za stroko ni sposoben, kot je videti! Le kakšen petdeset- ali šestdesetleten profesor bi mogel pokazati tako podobo (poudarjam, da je Gregorin, ki je vlogo sicer izvrstno podal, stvar tudi tako razumel in to v maski kot v kretnji!). Bolj verjetno in utemeljeno bi bilo, če bi se ravno katera izmed starih generacij, ki je videla »zlate čase«, tako izmikala realnosti življenja, ne pa imenovani mladi rod, ki ni doslej še nič dobrega užil. S takim motivom pa bi seveda Kozakovo »ogledalo« izgubilo na aktualnosti.

Kozakovemu Klepcu soroden značaj v komediji je samo še tiha in plaha študentka filozofije Ana (ali ima ta zveza poseben namen?!), ki jo je igrala A. Levarjeva. Njena vloga je izzvenela simbolično: za profesorja pomeni izgubljeno mladost, ki se »prepozno vrne k njemu«. Vsi ostali predstavljajo svet delovnega ljudstva, ki je vitalen in elementaren, a skrajno oportunističen. Ta svet zmaguje na celi črti in zlorablja neživljenjskost višjega izobraženega sveta. Predstavniki življenja so detektiv Žulaj (Cesar), strogo služben, a podkupljiv (njegov namen glede sestre ni jasno podan), njegova sestra Bibijana, življenja željna vdova po trgovskem potniku (Nablocka), za katero je profesor »idealna« partija, dalje Žulajeva mlajša sestra Kristinca, frizerka, prostodušen značaj (Simičičeva) in trgovski sotrudnik Janez Skočir, profesorjev bivši sošolec, sedaj romantični zanesenjak, puntar, ki se unese pri prvem ženskem ognju (Sever).

Oba svetova sta bila tudi scensko ločena (delo scenografa inž. arh. E. Franza): samotarski profesor, ki živi pri svojih »letih« še samo iz spominov, živi kot podnajemnik v ozki, skromno opremljeni sobici, iz katere drži v svet le okno, skozi katerega uhaja stanovačev pogled v sonce in v nasprotno okno lepe študentke, dočim je Žulaj v prostornejšem, svobodnejšem stanovanju.

Prvo dejanje je — kot pri mnogih slovenskih igrach po nekem čudnem usodnem naključju — najboljše in ima zanimiv nastavek, ki se nato razblini in izživi v plehki ljubezenski sferi — spleteta se dve malo zanimivi ljubezni (zadnja scena se mi je zdela premalo poudarjena, saj tiči v njej možnost izrazite ironije na čas in ljudi!). Log komedije je literaren, tu in tam ljubljansko robusten.

Igralci so svojo nalogo rešili nad pričakovanje dobro in ugotoviti moramo velik uspeh, ki ga je na premieri komedija doživela pri občinstvu. Pri mladini so doživljali uspeh zlasti udarci po razmerah, oblasti in podkupljivosti! V mimem opazovalcu, ki dalje časa zasleduje razvoj dogodkov v drami, pa je nehoté vstajala misel: tako bi dejansko morali pripraviti in sprejemati vsako domače odrsko delo! Igralci, režiser in avtor so želi izreden uspeh: publika je ploskala in ni opazila, da ploska deloma tudi sebi, saj je igra bila zanjo »zrcalce na steni«... Vprašanje, kakšne pozitivne uspehe rodi takšno postavljanje ogledal, ostane torej odprto. Delo je s trudom in uspehom zrežiral dr. Bratko Kreft.

Velik uspeh komedije bo avtorju gotovo dal pobudo še za nadaljnje plodovitejše ustvarjanje odrskih del.

Na prisojni strani, veseloigra v štirih dejanjih, delo norveške pisateljice Helge Krog (po nemški priredbi pisateljice prevedel O. Šest), pomeni za spored popoln padec. Igra je tipično meščansko, plitko in plehko delo. Kakor imajo dela severnjakov za nas poseben čar privlačnosti, nas je Krogova povsem razočarala, čeprav so nas reklame že vnaprej opozarjale na povprečnost igre. Take predstave služijo lahko štedenju igralskih ustvarjalnih moči, lahko pa jih tudi skvarijo. Plehkost igre je čutilo občinstvo samo, zato ni bilo kontakta, kar je vplivalo tudi na igralce, ki so še bolj zavlekli že tako počasni potek dejanja. Prva tri dejanja se vlečejo kot v dolgočasnem romanu, le četrto se dvigne v zaplet, ki se takoj tudi reši. V igri se čuti romantično gledanje in doživljanje življenja in sveta. Za nas je bil zanimiv le severni temperament in deloma okolje (življenje na veleposestvu v letoviškem kraju ob fjordih). Vsebinsko se bavi veseloigra z motivom preizkušnje zvestobe: notranji spor med pravim severnim, mrzlim in razumskim tipom moža in napete, čustvene žene umetniške krvi. Zunanji spor izvira iz presajenosti iz enega okolja v drugo, iz senčne strani življenja na sončno, to je iz revščine v bogastvo. Važnejše vloge so imeli: Kralj kot veleposestnik, dobrodušen, nekoliko nezaupen soproj Hartvig Ribe, Mira Danilova kot njegova žena Estera, ki je preživela burno mladost na senčni strani življenja v mestu, sedaj živi v izobilju in brezdrlju, a ni čisto srečna; zahajajoči svet predstavljata gospa Margreta, Hartvigova mati, strog značaj, živeč po prastarih načelih (P. Juvanova), in stric Severin (Daneš), čudak in modrijan, ki se v svoji modrosti o življenju sklicuje na neznano gospo Bornemanovo. Posebno sodobno vlogo igra v tej družbi klepetec in lahkoživček Preben Klingenberg (Jan), tip severne ženske, »kraljične s kamnitim srcem«, pa predstavlja Venche (V. Juvanova). Delo je zrežiral profesor O. Šest.

Če naredimo obračun o gornjih premierah, lahko ugotovimo zanimiva dejstva: v času od 25. novembra do 26. januarja, to je v dveh mesecih, smo imeli pet premier in vseh pet komedij (Courtelinove so tri: torej v celem sedem!), to je že polovica letos izvedenega programa, tako da ta čas mirno lahko imenujemo »doba komedij«. Od teh sedmih komedij so štiri iz francoske, ena iz slovanske, ena iz severne in le ena iz domače književnosti. Izmed vseh je bilo le eno že v začetku leta napovedano na repertoarju (Na prisojni strani), vsa ostala so torej zašla na oder »slučajno« ali »iz zadrege«, po »hlastnem in nepremišljenem izbiranju« (gl. Debevec v »Slovcu« 16., 17., 18. jan.). Vse to pa so poleg drugih pogreškov lahko tudi znamenja posebnega časa, ki se kažejo tudi drugod in se ne dajo utajiti ali odstraniti.

Leopold Stanek.

FINSKA

Dobre tri mesece je že, odkar se je začela vojna na Finskem in do zadnjega nikdo ni vedel, kako se bo iztekla. Pa čeprav so bile o njenem koncu mogoče tudi jasne slutnje, vendar nihče ni mogel predvidevati, da se bo kljub tako in tako postavljenim interesom velikih sil Finska predala v pogajanjih, ko se ni na bojišču. Ves svet je poln najrazličnejših glasov o tem nenavadnem pojavu, od brezpogojnega simpatiziranja do brezpogojnega odklanjanja. Nam, ki smo daleč od terišča, preostaja le naloga, da skušamo izločiti netočna in zmotna mnenja ter si ustvariti bolj ali manj pravo podobo.

Mala Finska, ki je postala tragičen precedenčni primer za vse male narode, je zanimiva po svoji strukturi. V glavnem je kmetijska država, 60% prebivalcev je kmetov. Industrija je še zelo slabo razvita, njen glavni predmet je les in posredno celuloza. V primeri s Švedsko in Norveško ali z zapadnimi državami je Finska revna dežela z nizko življenjsko ravno. Njeno celotno narodno premoženje je znašalo leta 1927. sto milijard finskih mark (kar skoro odgovarja vsoti v dinarjih), šestino švicarskega premoženja. Bogastvo pa je zelo enakomerno razdeljeno, med bogatimi in revnimi ni prevelikih razločkov. Leta 1931. je bilo komaj 50.000 oseb s premoženjem čez 150.000 finskih mark. Nekoč je prevladovalo veleposestvo. Leta 1901. je bilo le 100.000 lastnikov zemljišč; leta 1931. pa jih je bilo 450.000 in le 800 posestev je obsegalo po več kot 100 ha obdelane zemlje. Mali in srednji kmetje imajo v lasti 61% vse obdelane zemlje.

Delavske in nameštenske mezde so nizke, toda pri nizki življenjski ravni je kupna moč večja. Poraba kave in sladkorja na osebo je na primer večja kot v Nemčiji, Italiji ali Franciji. Delovno pravo je med najpopolnejšimi v Evropi. Osemurni delavnik je v veljavi že od leta 1917., kmalu potem so zaščitili žene in vajence. Leta 1925. so uvedli zavarovanje delavcev proti nezgodam; 1938. leta starostno invalidsko zavarovanje za vse prebivalstvo (polovico premij vplačujejo delodajalci). Nazadnje so uvedli zavarovanje mater, medtem ko je bolniško zavarovanje ostalo še v zasebnih rokah. Pač pa ni zavarovanja za primer brezposelnosti. Novejšega izvora je bil tudi zakon o obveznih dopustih v skoro vseh gospodarskih strokah. Brezposelnosti do leta 1931. sploh niso poznali. Takrat je z gospodarsko krizo nastopila in dosegla višek s številom 90.000 brezposelnih. Po državnem prizadevanju pa se je to število kmalu spet znižalo in je nihalo med 2000 in 8000. V letu 1932. je država izdala za pobijanje brezposelnosti 66 milijonov finskih mark. Delovni spori so redkost in jih poravnava posebne komisije. Delavske strokovne organizacije so imele leta 1917. pod vplivom boljševiškega napredovanja 160.000 udov, potem pa je število precej padlo. Leta 1930. so bile razpuščene, obnovile so se leta 1934. s 27.000 udi in dosegle leta 1938. število 70.000.

Že iz teh podatkov v delavskih strokovnih organizacijah je razvidno, da je bilo politično življenje precej burno. Po vojni je Mannerheim z nemško pomočjo zadušil levičarsko revolucijo, boj med desnico in levico pa se je nadaljeval ves čas. V letih 1929—1932 je nastalo močno desničarsko Lappo-gibanje, ki pa ni zavzelo prevelikih razsežnosti. V letu 1936. sta začeli politično sodelovati socialno-demokratska in agrarna stranka, ki sta se po svetovni vojni bojevali na različnih straneh. Sodelovanje je bilo proti pričakovanju lepo in vprav temu je pripisovati mnoge socialne pridobitve finske države.

Sovjetska Rusija (pa bodisi da gledamo v njej trdnjavo dialektičnega materializma, ki si hoče z revolucijo osvojiti svet, bodisi da vidimo v njej zarodke ruskega imperializma, ki začenja tekmo z ostalimi imperializmi) je sklenila, da do kraja izrabi vojno v Evropi. Najprej je zasedla pretežno ruski del poljske države, nato pa si je izsilila oporišča v baltskih državah z izgovorom, da mora imeti v rokah strateška oporišča za dohod do svojega ozemlja. Potem je prišla vrsta na Finsko. Vsakdo ve, da štirje milijoni Fincev ne morejo ogražati sto osemdeset milijonske države. Pač pa je bila Rusom trn v peti solidno zgrajena Mannerheimova črta, ki so jo Finci tik pred vrati Leningrada zgradili z denarjem zapadnih velesil. Poleg dejstva, da so s to črto računali predvsem zapadni generalni štabi, se je Stalin zbal mogočnosti, da se tudi njegov današnji zaveznik po srečno ali nesrečno zaključeni vojni ne bi obrnil proti njemu. Poleg poti preko Poljske v Ukrajino je prav lahek tudi vdor čez slabo zavarovani Leningrad, ki je danes važno industrijsko središče.

Rusi so to pri angleško-ruskih pogajanjih stalno upoštevali in zahtevali svobodne roke za primer »posrednega napada« iz baltskih držav. Zato so želeli, naj jih zapadni sili podpreta pri zahtevah do Letonske in Finske. Razumljivo je, da zapadni sili tega nista hoteli storiti; zato so Rusi napravili kupčijo z drugim partnerjem, ki je bil prisiljen popuščati, in tako pospešili vojno, ki bi prej ali slej itak izbruhnila. Nato so povabili finske zastopnike v Moskvo in začeli z njimi pogajanja. Finska zastopnika sta bila v silno težkem položaju, branila sta svojo malo domovino, hočeš nočeš pa sta morala zastopati več od samo finskih interesov. V finsko-ruskem sporu sta trčila skupaj dva velikanska svetova, čeprav je videz drugačen. Zato so se dogodki začeli razvijati po svoji nujnosti, kot je lastna vsej današnji politiki, ki je ne urejata pravičnost in uvidevnost, marveč sebičnost in gospodovalnost. Rusi so pogajanja pretrgali in jih na prošnjo finske vlade niso hoteli obnoviti, odklonili so ameriško in pozneje švedsko posredovanje, odrekli so Zvezi narodov pristojnost za obravnavanje tega spora ter raztrgali nenapadalno pogodbo s Finsko. Neposredno nato je sledil ruski napad.

Čim se je začela vojna sama (čeprav brez vojne napovedi), je prišlo do zanimivega ideološkega in kulturnopolitičnega procesa med nasprotniki in prijatelji sovjetske Rusije. Jasno je, da je napad zbudil ogorčenje vseh, ki so na Rusijo že prej gledali z nezaupanjem. Med njimi je ponekod prišlo do naravnost strastnih izbruhov sovraštva do Rusije in celo do slovanstva. Toda preobrat je nastal tudi v marksističnih vrstah, kjer je povzročil globljo človečansko spremembo kakor v meščanskih taborih.

Vzeti je sicer treba v poštev dejstvo, da temelji sodobna ruska politika na metodi dialektičnega materializma, ki v nekem smislu javno razglaša relativnost morale, ko se postavlja na stališče absolutne razredne morale. Toda vseeno so ruski ideologi in oblastniki v dosedanji mednarodni politiki nastopali kot zagovorniki večno veljavnih človečanskih načel. Dogodki zadnjega pol leta pa so v toliki meri izpodnesli vero v iskrenost dosedanjega nastopanja ruskega komunizma, da je nastalo razočaranje med marksisti in socialisti vseh vrst. Njihova vera se je dosedaj opirala na dejstvo, da se je Rusija v mednarodnem življenju vselej zavzemala za kolektivno varnost in da se je najbolj trudila za skupen odpor proti napadalcu. Ob času abesianske krize je dejal Litvinov: »Vsak napad je napad in z nobeno taktiko ga ni mogoče opravičiti.« Za definicijo napada je predlagal med drugim tudi »vdor z oboroženo silo na ozemlje druge države brez vojne napovedi.«

Iz preudarka ob neskladju teh in takih izjav z dejanskim ravnanjem je razumljivo, da je večina delavskih združenj po svetu

vstala za Finsko proti Rusiji. Z nepritajeno grenkobo navajajo socialistični listi nekdanje izjave komunističnih veljakov. Kakor je znano, je Finska dolgo pripadala Švedski, od leta 1809. do 1918. pa carski Rusiji, ki ji je vladala po mačehovsko. Surovo je zatirala vsako finsko prizadevanje po samoupravi ali celo samostojnosti. Kako pomenljivo zvenijo danes Leninove besede iz članka »Protest finskega ljudstva« v »Iskri« 20. novembra 1901.: »Mi vsi, ruski državljani, moramo misliti na sramoto, ki je padla na nas. Sužnji smo še v taki meri, da nas uporabljajo celo za zasužnjevanje drugih narodov. Še vedno prenašamo nad seboj vladu, ki s krvniško krutostjo zatira stremljenje po svobodi v Rusiji, vrhu tega pa porablja rusko vojsko za to, da s silo nastopa proti tuji svobodi.« Prav tako značilne so Stalinove besede na vseruski konferenci boljševikov aprila 1917: »Kako naj se oblikuje politično življenje zatiranih narodov? Narodom, ki jih je doslej zatirala Rusija, moramo dati pravico, da se sami odločijo, ali hočejo še pripadati ruski državi... S proglasitvijo samoodločbe narodov hkrati začenjamo boj proti narodnostnemu zatiranju od strani imperializma, ki je naš skupni sovražnik. Če bi mi jemali finskemu ljudstvu pravico, da izrazi in uveljavi svojo voljo do ločitve, bi nadaljevali politiko carizma.« V tej zvezi je kot kontrast poučno pismo finske delavske zveze, katerega je poslala dne 5. januarja 1940 mednarodni zvezi delavskih sindikatov. V njem pravi med drugim: »Delavstvo je enotno in strnjeno pri odbijanju sovražnikovega napada. Prepričani smo, da se Sovjetska Rusija ne bojuje za socializem. Njen sramotni napad na naše miroljubno ljudstvo dokazuje, da gre za cinično rusko imperialistično politiko... Silna hudodelstva nad tistimi, ki so ostali doma, so dala našim vojakom le še večjo srčnost. Oni, ki miso hoteli verjeti v zle namere sovražnika, so se spametovali in vse ljudstvo se je združilo v jeklen blok volje za obrambo... Prepričanje, da se bojujemo za mir, demokracijo in pravično mednarodno ureditev, nam daje moč, in nas upravičuje, da sprejemamo velikodušno pomoč, ki je že prišla, ali ki jo bomo še potrebovali.«

Bili bi neobjektivni, ko bi v tem kratkem pregledu ne spregovorili besede o moralnem vzgledovanju tistega dela Evrope, ki skuša ob vsakem važnem dogodku svetovnega razvoja zakriti njegovo zgodovinsko resnico ali jo vsaj prenameriti. Mnogi predstavniki konservativnega duha so se zavestno postavljali na enostransko stališče s tem, da so sicer brezpogojno obsodili napad Rusije na Finsko, niso pa dosledno obsodili zakrinkanih in v vsakem smislu še nevarnejših imperializmov okrog sebe in v sebi, kjer so stoletna ketišča protičloveških množestvenih izgrediv. Globoko pretresa človeka surov napad na človeka iz oči v oči, prav tak ali še strahotnejši pa je napad na človekovo vrednost pod krinko duha in idealizma. V finskem primeru je šlo in še gre za tako velike reči, da pristoji obsojanje le tistemu, ki iskreno in svobodno obsoja vso nedeljivo miselnost, katere zadnji logični izraz je napad na majhen narod.

Danes vemo, da je Finska ostala sama. Vseeno je, kakšne so bile ovire, ki so se postavljale na pot pomoči skandinavskih držav ali zapadnih velesil, važno je predvsem ugotoviti neizbrisno dejstvo, da je politična moč evropskega konservativnega duha to pot spet odrekla in lahko rečemo, da je skoraj fatalno odrekla. Duh tistih ljudi, ki danes v imenu »demokracije« odločajo, se ne zaveda zgodovinske iniciative, ki edinstveno stopa prednje, marveč se naravnost slepo in nevedno omejuje na brambo vrednot, ki se morejo ohraniti le v tveganem zgodovinskem napredovanju. Zato nam je Finska kljub zapletenosti interesov okrog nje zemlja edinstvenega vzgleda, ki se mu klanjamo s svobodnim človeškim občudovanjem.

S finskim narodom pa ne sočustvujemo le zato, ker se je tu iz-

vršila zloraba sile nad majhnim narodom. Finska po svoji kulturi, ustanovah in zgodovini spada k narodom, katerih bistvena poteza je kulturna in politična svoboda in spoštovanje človekove osebe. Zato je finsko bojišče branik one kulture, brez katere bi naše življenje izgubilo mnoge dragocene vrednote. Za te vrednote gre danes tudi po drugih evropskih bojiščih, čeprav so stvari zelo zapletene, čeprav se ideje mešajo s koristimi in računmi. O tej zapletenosti bi morali ravno v tem pregledu obširneje spregovoriti, toda naj zadostujejo zaenkrat globoke besede Nikolaja Berdjajeva iz januarske številke revije »Esprit«, kjer govori o Rusiji v razmerju do svetovne vojne. Ob koncu pravi med drugim:

»Propaganda je poudarjala, da je vojna proti Angliji in Franciji vojna proti kapitalizmu. Treba pa je poudariti, da je razločevanje med kapitalističnimi in nekapitalističnimi državami mogoče le po abstrakciji. Gospodarstvo kake dežele lahko kaže kapitalističen značaj, ne da bi bil kapitalizem za to deželo značilen tudi v celoti, v vseh potezah, kajti vsebuje lahko tudi vrednote, ki niso v zvezi ne s kapitalizmom, ne s kako gospodarsko obliko sploh. Če je kak vodilni angleški človek osebno povezan s City, še ne sledi, da bi ne mogel biti branilec svobode in časti, sovražnik nasilja in pristaš svetovnega miru. Vsak monizem je lažniv. Boj proti totalitarcem je upravičen iz najpreprostejših in najneizpodbitnejših razlogov: pomenja predvsem boj za svobodo, za pravico do prostega dihanja; to je odpor proti suženjstvu, tiraniji, proti uničevanju vsega človeškega dostojanstva, tako za poedince kot za narode... Brez dvoma bomo zavarovani proti prihodnjim katastrofam, če bo izginila popolna samovolja narodnih držav in jo bo nadomestila federalistična organizacija Evrope. Toda bistveno je, kdo bo zmagal, ustvarjalne ali uničujoče sile. Tega vprašanja pa ne bodo reševali samo gospodarski in politični faktorji, kajti politika bo končno podvržena moralnim in duhovnim činiteljem. Demonska volja po moči mora biti uničena. Ona poraja suženjstvo, ne le pri podrejenih, marveč tudi pri vladajočih. Že Platon je dejal, da je tiran tudi sam suženj.

Živimo v času, ko imajo vse vojne socialno lice in se utegnejo spremeniti v socialne vojne. Zato bi ne bila upravičena vojna, ki bi si postavila za cilj, ohraniti socialno krivičen režim, in ki bi svobodo le formalno priznavala. Treba pa je pokazati, da je družabna obnova po zamisli ruskega komunizma in njegovih mednarodnih zaveznikov usmerjena zoper poedinčevo svobodo. Njihovi metodi sta nasilje in strahovanje; vsa sredstva, porabljena za uresničevanje take protiduhovne obnove, hkrati nasprotujejo krščanski in humanistični morali. Zato po taki poti ne bomo nikdar prišli do resnično novega življenja, kjer bi bila človek in njegova človeška narava enako važna. Kadar človek privzame masko divje živali, lahko ustvari le proces reakcije, razčlovečenja, vrnitev v dobo barbarstva. Vprašanje, ki ga je treba še rešiti, se glasi: kako združiti pravičnejšo ureditev družbe z ljubeznijo do duha in duhovnih vrednot in pri tem ohraniti svobodo. Rešitev tega vprašanja ne zahteva le družbenega boja, marveč tudi duhovni boj za duhovne vrednote in za človekovo dostojanstvo.

To vprašanje si mora postaviti tudi pri nas vsakdo, kdor resno razmišlja o bodoči, boljši ureditvi sveta. Odgovor res ni lahek, toda zato se vprašanju vendar ne smemo izogniti.

Janez Gradišnik.

Dr. Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba. 16. zvezek. V. Naš čas. (Po leta 1890.) Str. 1081—1213 + Kazalo. Redna knjiga za člane Družbe sv. Mohorja. Celje 1939.

S tem zvezkom je sklenil dr. Mal prvo obsežnejšo zgodovino slovenskega naroda, ki je izhajala pri Družbi sv. Mohorja skozi trideset let (1910—1939). Če danes pregledujemo vseh 22 zvezkov Mohorjeve Zgodovine slovenskega naroda, nas nehotе navdaja nek ponos, da je naša najbolj ljudska založnica spravila med ljudske množice tako obsežno delo, dasi nam njegov kritičen pretres ne kaže samih dobrih strani.

Zadnjih 150 let, ki jih je opisal Mal, se kot celota zelo ugodno razlikuje od dela, ki ga je opisal Gruden. Grudnovо delo je, če izvzamemo samo redka mesta (zlasti nekatere dele cerkvene zgodovine!), predvsem poljudna kompilacija, zgrajena večinoma na literaturi, brez točne kontrole po virih. Zlasti zaradi tega seveda ne more priti v poštev kot podlaga za nadaljnje znanstveno delo. V olajšanje mu moramo seveda šteti razmere dobe, v kateri je pisal, in ovire, ki so pri oranju ledine vedno težje, kakor pozneje. Gotovo ga je močno priganjal tudi čas, kajti, ako bi opisoval posamezna razdobja tudi samo na podlagi virov, ki so v tiskani in pisani obliki na razpolago v ljubljanskih knjižnicah in arhivih, ne bi mogel izdajati leto za letom zajetnih snopcev svoje Zgodovine.

Zlasti v tem pogledu se Malov način dela od Grudnovega zelo razlikuje. Ob sklepu zadnjega zvezka je Mal podal tudi kratek obracun o uporabljenih virih in slovstvu. Pri tem moram vsekakor podčrtati izdatno uporabo arhiva in ostalih virov prve roke (na primer zapisnikov različnih javnih zastopov) v vprašanih, kjer so se naši zgodovinarji doslej naslanjali pretežno na časopisje, ki pa nam je vir prve roke samo za javno mnenje, za potek različnih dogodkov pa navadno šele vir druge roke, ker ga je treba ostro kontrolirati in uporabljati le z veliko previdnostjo. Seznam tiskanih virov in literature seveda ni izčrpen, ker bi sicer preveč narasel, a škoda je, da nista ti dve vrsti v seznamu ločeni med seboj in vsaj nekoliko razporejeni po dobah. V načinu pripovedovanja je bil Mal sicer že po namenu knjige in po značaju izdajatelja vezan na poljuden način pripovedovanja, vendar pa je stalno znal pokazati, kako in kje se naslanja na tiskane vire in arhivalije, ki jih je deloma tudi objavljal v obliki podob. Njegova Zgodovina je spravila na mnogih mestih v znanstveno evidenco nove vire in podatke in bo zlasti za prvo polovico 19. stoletja tvorila podlago, iz katere bo izhajal še dolgo vsak raziskovalec tega razdobja slovenske zgodovine.

Pa tudi v Malovem delu Zgodovine samem moramo po načinu obdelave razlikovati dva dela. Do leta 1860. je obdelana z veliko natančnostjo, za to dobo v obsežnem pripovedovanju prinaša mnogo novega. V sledečem važnejšem razdobju, ko so Slovenci stopili v politično življenje, pa se je moral avtor stisniti na bornih 250 strani, kar je v primeri s prejšnjim prostorom (960 strani!) za mnogo manj važno dobo naravnost smešno število. Družba je zagrešila s to utesnitvijo avtorja v resnici neodpustljivo napako. Zato se na tako omejenem prostoru ni dalo povedati kdo ve kaj novega, marveč je tu Mal predvsem pregnetel v novo obliko že znane stvari, ki jih je pa tudi v dobšem delu (v lanskem zvezku bolj kakor v letošnjem) dopolnil po prvih virih.

Škoda pa je, da je avtor menil, da je potrebno v skrajšanem načinu prikazovanja ohraniti isto dispozicijo opisa v obliki razprav o posameznih življenjskih področjih in izsekih iz političnega življenja skozi vso dobo, kakor ga je uporabil v obsežnem obravnavanju prvih sedemdesetih let. Tudi če ne bi bilo tega krajšanja, bi bilo treba tako enotno formo bržčas izpremeniti. Dočim je namreč ta način pripovedovanja prav primeren za razdobje pred letom 1848., ko slovensko življenje ni poznalo še nobenega prostora, v katerem bi se vsa življenjska področja stikala, in zadovoljiv tudi še za dobo marčne revolucije in reakcije, kajti politika, ki ji je bilo namenjeno, da postane ta zvezni element, je takrat Slovence komaj rahlo oplazila, je pa drugače z dobo po letu 1860. V njej so se vsi elementi narodnega življenja vedno bolj družili in mešali med seboj, tako da vsak poskus umetne razmejitive zgodovinskega dogajanja nujno pokaže neuspeh. Pri takem razkrajjanju v elemente se vse preveč zabrišejo osnovne linije razvoja in izgubljajo zveze med dogodki, ki so bili ob nastanku nerazdružljivi. Še posebej pomeni taka razdelitev v razprave nepotrebno kompliciranje slovenske zgodovine, ki je že itak dovolj komplicirana s teritorialno razcepljenostjo in z delom vsaj v petih različnih javnih zastopih poleg skupne narodne politične smeri. Pretankovesten ozir na poljudni značaj knjige in na ohranitev njene enotne zasnove je zaradi teh momentov vzel Malovemu delu žal le preveč vrednosti, ki ga imata tudi zadnja dva zvezka zaradi vestne kontrole podatkov in zaradi vsestranskega opisa slovenskega življenja v polpretekli dobi. Temeljne vrednosti za bodoče zgodovinarjevo delo pa zadnja dva zvezka, ki v bistu prinašata le malo novega, ne bosta imela niti zdaleka v isti meri, kakor prvih 14.

Sklepni zvezek Malove Zgodovine obravnava dobo od dokončnega razcepa Slovencev v dve politični stranki, katoliško in liberalno, ki se jima je kasneje pridružila še tretja, socialistična, do sporazuma leta 1959. Torej čas, ki je za nas brez dvoma najpomembnejši in najplodnejši, saj nam je prinesel duhovno in politično osvobojenje vsaj večine našega naroda, na drugi strani pa tudi ustalil narodno ideološko-politično zarezo, ki nas mnogo preveč deli in žge še danes. Kot vstop v nov življenjski prostor in kot priprava za novo notranje slovensko življenje je ta doba nad vse važna in zanimiva, ne le za akademsko razpravljanje, marveč tudi za narodno vzgojo preprostega ljudstva. Mal je podal kljub omejenemu prostoru vsestranski opis te dobe (tudi kulture in gospodarstva); seveda precej strnjeno, tako da točnejša kontrola po virih ne prinaša v bistvu nič novega, zlasti ker je prav to razdobje tvorilo po osvobojenju posebno privlačno točko našega zgodovinskega. Snov je sicer nekaj manj razbita v posamezne razprave, kakor je bila v 15. zvezku, a vendar še vedno preveč. Ta razporeditev povzroča večkrat nerodnosti (na primer politični vzroki in stremljenja dobe pred osvobojenjem so opisani šele skoro proti koncu, osvobojenje pa blizu začetka knjige; izolirani opis razvoja strankarske organizacije visi nekam v zraku itd.). Z njo se je razbila polnost zgodovinskega razvoja, pa tudi narodno vzgojno je z njo knjiga precej izgubila (kako bi na primer vplivala podoba nemškega predvojnega pritiska na Slovence, ki jo je treba sedaj zbirati na najrazličnejših mestih). Seveda bi se mogel avtor tem stvarim izogniti samo z izpremenitvijo svojega osnovnega zarisa, a tu je hotel ostati zvest tradiciji svojega dela. Posledica razporeditve snovi je tudi to, da ne pride naravnost epohalni značaj leta 1918. skoro nič do izraza. Najvažnejša slabost knjige, ki bi morala prav pri tej dobi postati zaradi svojega ljudskega značaja nekaka narodnostna epopeja (če ne moremo vzgojiti našega naroda z dogodki ob prevratu, ga z zgodovino sploh ni mogoče vzgajati!), pa je to, da na

vsaki strani vidiš in čutiš, kako se je moral avtor truditi, da je na čim krajši prostor spravil vse bogastvo dogodkov. Pri tem se je seveda nujno moral izgubiti ob množini podatkov, ki jih je bilo treba stisniti ob stran, tisti čar, ki ga daje samo širša podoba, ki pa je za narodno vzgojo neprecenljive vrednosti. Zato je treba reči, da knjiga pomeni za avtorja sicer uspeh pri izredno naporni nalogi, a za Družbo obratno izredno velik neuspeh.

Glede na podrobnosti knjigi ni mogoče veliko očitati. Pa še tu gre večinoma za nepreiskana vprašanja, ali pa za motnje, ki so nastale zaradi pomanjkanja prostora z obširnejšo obravnavo posameznih problemov. Tako na primer ni Mahnič prvi sprožil misli na slovenski katoliški shod, marveč je mislila Katoliška družba na Kranjskem na to že pred njegovimi pozivi, pa tudi smer prvega katoliškega shoda ni povsem skladna z Mahničevo smerjo v nekaterih važnih točkah, kakor kaže podrobno primerjanje Mahničevih člankov in zahtev v Rimskem katoliku in Poročila pripravljalnega odbora o I. slovenskem katoliškem shodu. Podčrtati je treba Malovo ugotovitev, da je slovenski preobrat k zahtevi po osvobojenju prišel iz naroda samega pod vplivom nemškega predvojnega in vojnega nasilja, ne pa pod vplivom antantinih zmag. Posebnega analitičnega preiskavanja bi potrebovala opredelitev pojma »jugoslovanski narod« v času pred svetovno vojsko, menim, da je bil uporabljan v različnih pomenih, včasih v politično-državnopravnem, včasih v kulturnem, včasih pa celo v jezikovnem smislu, to nedoločnost pa še povečuje teritorialna razsežnost tega pojma, ki tudi ni bila stalna. Glede majske deklaracije pa menim, da je danes že dovolj trdno ugotovljeno, da je bil habsburški okvir pri sestavljalcih sprva iskreno mišljen, šele sčasoma je pod pritiskom narodnega gibanja odpadel. Stališče, ki ga je do majske deklaracije in do jugoslovanskega odbora zavzemal po Malu samo šusteršičijanski kranjski deželni odbor, so v letu 1918. še dolgo delili razni drugi ideologi in veljaki SLS, ki so po prelomu ostali na drugi strani (na primer Jeglič, Ušeničnik in Mahnič). Sploh se mi zdi, da jugoslovansko vprašanje samo na sebi ni bilo tisti glavni vzrok razkola v SLS, kakor se zdi po Malovem pripovedovanju, marveč je bil to samo povod, ob katerem so nezdrave razmere v stranki, ki so bile od jugoslovanskega vprašanja neodvisne, povzročile prelom med obema skupinama, ki sta se že dalj časa oblikovali. Habsburški okvir majske deklaracije ni odpadel prvič na zagrebškem sestanku 3. marca 1918, marveč že v izjavi Jugoslovanskega kluba na Dunaju 31. januarja (Šišić, Dokumenti o postanku kraljevine SHS — to delo pogrešam v navedbah slovtvala — str. 117—121). Sestanek glede ustanovitve Narodne veče v Zagrebu se ni vršil konec septembra, marveč 5. in 6. oktobra (Šišić l. c. 170). Glede bojev na Koroškem decembra leta 1918. in januarja 1919., je Mal preveč zaupal Prepeluhovi rekonstrukciji, ki je netočna.

Za sklep še kratek predlog. Prva obsežna slovenska zgodovina je s pričujočim vezkom sklenjena. A prav zaradi svoje obsežnosti na eni, zaradi delnega antiškvanja Grudnovega dela na drugi strani, to delo ne more priti v poštev kot priročnik, ki bi ga mogli ponuditi v informacijo tujcu, kadar se zanima za našo preteklost, ali domačinu, kadar bi rad na kratko, a v vsej znanstveni popolnosti spoznal glavna dejstva naše preteklosti. Nehote se mi je rodila ob tem dejstvu misel, da bi bilo treba najti založnika in avtorja, ki bi poskrbela za kratko, znanstveno napisano zgodovino slovenskega naroda, ki bi jo mogli ponuditi vsakomur, kdor bi se hotel seznaniti s preteklostjo našega naroda, za delo, ki bi prišlo v poštev tudi za prevajanje v tuje jezike, in to danes nemara bolj, kakor kdaj prej ali pozneje, saj stojimo pred urami usodnih odločitev. Mislim na delo v slogu in obsegu Pirchegger-

jevega dela *Abriss der steirischen Landesgeschichte*. S takim delom bi na eni strani ustregli veliki in nujni potrebi našega narodnega življenja, na drugi strani pa nudili tudi našim srednjim šolam in šolnikom nujno potrebno pomožno učno knjigo.

Bogo Grafenauer.

Francè Mesesnel, Janez in Jurij Šubic. Izdanje Narodne galerije, založba »Grohar«, Ljubljana 1939. 228 str., 135 slik v tekstu, 17 barvastih prilog.

Brata Janez in Jurij Šubic pomenita prvo evropsko umerjeno afirmacijo slovenskih umetniških uspehov v zgodovini. Izrastla sta iz najpristnejšega slovenskega izročila, na višku svojih prizadevanj pa sta ustvarjala v višinah najdozorelejšega umetniškega snovanja svoje dobe. Vsa srednja in zahodna Evropa je svet, koder se razpreda njuno življenje, koder ju vodi želja po izpopolnitvi in pozneje delo. Okrog Poljan, ki sicer niso najskromnejša slovenska vas, a za veliki svet pomenijo gluho ime, je njuno življenje nanizalo vrsto najodličnejših imen krajev umetnostne pomembnosti in kulturnih teženj njune sodobnosti, Benetke, Rim, Dunaj, češko Prago, Atene, Paris, Kaiserslautern. Z njunim imenom v zvezi se glase imena uglednih, kolikor ne najuglednejših umetnikov njune sodobnosti, A. Feuerbach, P. Molmenti, Hans Makart, Th. Griepenkerl, V. Hynais, M. Aleš, Zenišek, J. Myslbek, V. Brozik, Munkacsy, Fr. A. Kaulbach, P. Puvis de Chavannes. Že zunanje pomenja njun življenjski krog za slovenskega slikarja tak uspeh, da bi umetnostnega zgodovinarja morala mikati njuna umetniška osebnost. Slovenskega umetnostnega zgodovinarja pa mora mikati še prav posebej, saj se poleg teh umetniških veličin pojavljajo v njuni družbi najpomembnejša imena slovenske sodobnosti, kakor J. Wolf, I. Franke, S. Gregorčič, Iv. Hribar, Jos. Petkovšek, Jos. Stritar, I. Tavčar, ob njih pa evropsko slavna imena kakor K. Zíték, J. Vrchlický, J. Zeyer, Th. Momsen, Fr. Rieger, J. J. Strossmayer, I. Kršnjavi, M. Tyrš, H. Schliemann.

Toda tudi vloga bratov Šubicev v naši novejši slovenski umetnostni zgodovini je tolika, da spada monografija o njih med najnujnejša temeljna dela te stroke pri nas. Njuno umetniško delo samo označuje enega najvažnejših prelomov v razmerju sodobnega slovenstva do umetnosti. Janez in Jurij Šubic, ki imata toliko skupnih potez, da smo se že kar navadili gledati v njunem delu enoto, pomenita v resnici in pred umetnostno zgodovino dve prav izraziti umetniški osebnosti, njuno delo pa uresničenje dveh umetniških idealov, ideala prve polovice in srede 19. stoletja, ki je najizrazitejši idealizem, in ideala prihajajočega časa, ki prav v njuni mladosti začne zmagovati, realizma. Janezovo delo zaključuje slovensko umetnostno pretreklost, Jurijevo odpira vrata njeni sedanosti. Ker pa tudi Janez pozna, čeprav v akademični obliki, ideal realistične upodobitve resničnosti, je prav v realizmu tista vez, ki dve osnovni nasprotji za površen pogled na njuno delo tako lepo druži. Ker je bilo obema odmerjeno le kratko življenje, vzbuja njuno skupno delo tem laže vtis, da je vse skupaj posledica teženj enotne, dvakratno življenjsko dobo enega obsegajoče umetniške osebnosti. Tu je tudi podlaga za to, da je bilo mogoče njuno življenje in delo tako srečno, kakor v Mesesnelovi monografiji, združiti v enotni knjigi, skupni monografiji obeh.

Problem umetniške monografije ni tako enostaven, kakor se mogoče zdi. Pisatelj stoji pred razpotjem, kje naj bo poudarek njegovega spisa. Ali naj ga da v ugotovljeni potek življenja, kjer bo pokazal, kako se bodoči umetnik odloči za stan, kako študira in kako se pribori do uspehov, ter bo oral pač življenjsko pot človeka, ki je v danem primeru slučajno umetnik, v bistvu pa človek kakor drugi? Ali naj ga skuša razumeti in predstaviti samo kot umetnika in označiti njegovo

osebnost v zrcalu umetnin, katere je ustvaril, s katerimi je kot človek rasel in omahoval, in naj ga pokaže kot enkratno, izreden, izjemen pojav v človeški družbi? Ena in druga pot je možna za nadarjenega pisatelja. Iz skušnje pa vemo, da je najboljša umetniška monografija tista, ki združi obe komponenti in umetnikovo delo prikaže kot sad njegovega življenja, poskusi z njega pomočjo zajeti njegov značaj, tako da dobimo pravi vtis, da je življenje njegova umetnost, a tudi umetnost izraz njegovega življenja. Ne eno ne drugo ne more biti edino merodajno, ker je merodajna edino osebnost, ki oboje družijo, človek. Tega človeka s pomočjo njegove umetnosti zajeti, edino more biti glavni namen umetniške monografije, če ne mara ostati roman na temo umetnik ali umetnostno dušeslovna spekulacija na podlagi dušeslovnih, bioloških, socioloških, psihoanalitičnih in podobnih teorij.

Mesesnelu se je po mojem zelo posrečila tista srednja pot med obema nasprotji, kjer je zajeto oboje, življenje in umetnost, in oboje predstavljeno v zemljepisnem in kulturnem prostoru, ki smo ga zgoraj označili. Naslonjeno pa je vse to razpravljano na domače ognjišče v širšem in najožjem smislu, na rojstno hišo in Slovenijo, tako da neprestano čutimo toploto in važnost tega ognjišča, s čimer je rešen najkočljivejši problem monografije bratov Šubicev. Če je kje v naši umetniški zgodovini potrebno pokazati, kako se najintimnejše prepletavata dom in svet, je bilo to treba ob Šubicah.

Mesesnel je ustvaril v uvodu okvir, splošno podobo težnjav evropskega slikarstva 19. stoletja, ki jim je najvišji cilj naturalizem kot umetnost materialističnega nazora tega stoletja in ki je pod vodstvom Francozov prav v Šubičevem času dosegel svojo najznačilnejšo obliko, impresionizem, ki se mu pa na domače ognjišče navezani duhovni svet bratov Šubicev ni mogel odpreti. Jurij se mu je sicer približal, a ni mogel vanj. V prvih poglavjih riše pisatelj mladost obeh bratov do njihovih potov v svet. Za razumevanje življenjskega dela je prav toliko kot šole v velikem svetu važna očetova delavnica in »višja šola« pri J. Wolfu. Odtod loči monografijo v dva dela. V prvem slika razvoj in delo starejšega Janeza, v drugem delo in razvoj Jurija. V tej vzporeditvi se nam zelo jasno pokaže različnost njihovih razpoloženj in stremeljenj, čeprav se njuna pota pogosto križajo v domovini, na Dunaju, v Kaiserslauternu. Človek in umetnik, okolje in ožja družba, značilne težnje časa in posameznih središč, kjer se vzgajata in delujeta, so orisane vselej zadostno, s smislom za tisti izbor, ki je za njun problem važen. Kot umetnika, kot človeka, posebno pa kot slovenska človeka nam je ta jasno in brez znanstvenega balasta napisana monografija brata Šubiceva resnično približala. Ob nji pa se tembolj budi potreba po monografiji J. Wolfa in po orisu Šubičevim sledečega našega realizma, da dobimo zadostno ozadje za najvažnejšo nalogo najnovejše slovenske umetnostne zgodovine, oris našega impresionizma.

Knjiga je skrbno natisnjena in opremljena ter odlično ilustrirana. Z njo smo dobili prvo res zadovoljivo umetniško monografijo. Frst.

Stare žalostne. Slovenske pripovedne narodne pesmi. Izbral in priredil Joža Glonar. V Ljubljani pri Akademski založbi 1959. 248 strani.

Ob Štrekljevi zbirki, s katero se more okoristiti v prvi vrsti znanstvenik in ki je danes že redkost, je bila potrebna poljudna izdaja. Prirejanje take izdaje je nelahko delo. Dr. Glonar je to nalogo spretno rešil. Poleg tiskanih virov je uporabil rokopisno ostalino, izbral najznačilnejše primere, včasih tudi več variant ter tako izčrpal vse važnejše motive; pesmi je porazdelil po idejni povezanosti. Pri vsaki pesmi je iskal, kolikor je bilo mogoče, najprvotnejšo verzijo. Moderniziral je pravopis, ohranil pa je dialektično barvo. Tako prečiščen izbor je približal narodno pesem širšim plastem, prikazal njeno estetsko vred-

nost; kljub poljudnosti izdaje je dal urednik zbirki pečat znanstvenega dela, ko je v opombah opozoril na zapisovalca, kraj, signaturo v univerzitetni knjižnici ter na tiskan vir, da lahko vsak primerja različne. S posvetilom Korytkovemu spominu je dobila zbirka še jubilejni značaj.

Zaradi tesnega prostora je naravno, da ni bilo mogoče zbrati vseh pripovednih pesmi. Urednik je imenoval izbor: žalostne; Angleži imenujejo svoje stare pripovedne pesmi ne glede na značaj: balade. Preko Nemcev se je tudi pri nas udomačilo: narodna balada. Prav je, da je izbral posrečeno domače ime, ki več pove kot tuje. Tako je z naslovom označen temeljni ton. Kako pa je pesem živa in uhaja čez bregove, v katere jo utesnuje ime, naj pokažem na dveh primerih te zbirke: »Gospod Baroda« in »Pegam in Lambergar«. Iz prve pesmi diha smrt; v razgovoru s hlapcem o ranah, ki ima primer le še v Prešernovi redakciji »Smrt kralja Matjaža« in v Župančiču, ni nikakega upora, tožbe, ampak tiha vdanost, zato je bolečina toliko resničnejše prikazana. V drugi pa izgine vse v prekipevajoči moči, da bi ta pesem bolj spadala ob stran junaških pesmi, katere je prihranil za drugo zbirko.

Ko gledamo naše narodne ustvarjalce, neznane, danes že tako daljne, so kot spomin idejne skupnosti, v kateri posameznik izginja. Človek je vrednotil svet, uravnaval svoj odnos do njega po svojem etosu in iz tega doživljal konflikt, tragiko. Lepa Vida ve, da ne sme zapustiti moža in otroka, a klic hrepenenja je močnejši; in to je tragika, kajti to hrepenenje se prevrže še v hujšo bolečino. To so etična izravnavanja, katerih ima vse polno antika, Shakespeare in narodna pesem. Dvojna je bila bolečina, iz katere se je pesem rodila: eros in smrt, njuno večno objemanje. V narodni pesmi je prikazano v vsej elementarnosti, simbolno je ta krogotok najbolj viden v podobi, ko iznad mrtvih ljubimcev zrasteta in se objameta roži. Eros je zdaj kot svetel plamen, ki žalostno ugasne, zdaj vihranje krvi, ki prestopa etični zakon ter je včasih tako strahotno krut, ki ima sto podob in zadobi v svojih skrajnostih najbolestnejše odtenke: od materske erotike do incesta. Tudi smrt je občutil narod kot tragiko, dokler ji ni krščanstvo dalo nadnaravni poudarek, da je mesto upora tiho sprejemanje kot kazen za greh. Elementarna groza je zabrisana in se je prelila v spoznanje. Za bolečino je hladilo nauk.

Moraličen poudarek je tako močan, da ustvari pesem, ne zaradi človeške usode, temveč zaradi nauka, da ob tragični zgodbi prikaže nekaj idejni negativ. Kipenje se umiri, pesem ni več iskanje, bolečina, ampak dognanje, nauk, da pokaže vrednoto (prim. motive o hudobni mačehi, nezakonski materi itd.), ki ga pogosto še na koncu poda. V naši narodni pesmi je moralčnost izrazil element. V zbirki je urednik pesmi tako uredil, da proti koncu vedno bolj izrazito udarja na dan. V nekaterih pesmih, kjer ima Strekelj še moraličen konec, ga je izpustil. (»Spela, ljubica brez srca« (53—56), »Sončica in Zarja« (77—80). Kako je skrbno razbiral motive, se razvidi, da je ločil pesmi, katere ima Strekelj pod skupnim motivom: »Mlada Breda« (64) in »Turkova nevesta« (str. 100), ker je v drugi motiv hudobne tašče zastrl, in združil sorodne: »Sv. Matija ubije očeta in mater« (str. 174) in »Sveti Ureh in papeževa žena« (str. 176). Prav tako bi bil moral postaviti »Ciganovo ženo« (str. 151—154) za »Jelengarja«; »Nesrečni ogleđnik« (str. 104) in »Zapuščena se maščuje« (str. 110—112) je isti motiv. Zaradi pomanjkanja prostora so odpadle pesmi, ki bi bile morale biti sprejete, n.pr. »Povodnji mož« (SNP 81—82), »Zapuščena obupa« (SNP 170) itd. Morda bi bil izpustil katero izmed variant: tako »Zora« II kot ni objavil ob »Sončici« »Brajdko in Aničke« (SNP 117), ki je ugoden razplet nasproti tragičnemu istemu motivu. Lahko

bi izpadla lirična »Nezakonska mati v ječi« (121). V opombi »Z roparjem omožena« (241) je dostaviti k SNP še št. 99—101. Vse to so le misli, ki ne zmanjšujejo urednikovega dela. Kot Prešeren, bo tudi ta drobna knjižica vademekum. Naj dobimo kmalu drugo, tretjo... A. Pirnat.

Dr. Aleksander V. Isačenko, Ne bojmo se ruščine! Poljuden uvod v ruski jezik, za samouke, s slovnico in slovarjem. Ljubljana 1939. Založba Modra ptica, 219 strani.

Med vzroki, da ima ruščina med Slovenci tako skromno število prijateljev in poznavalcev, nikakor ni najmanjšega pomena pomanjkanje domačih pomagal za učenje tega največjega slovanskega jezika. Še tisto bore malo, kar smo doslej imeli, je bilo zelo slabo uporabljivo. Prav do zdaj je bila še vedno najboljša Hostnikova knjiga, ki je izšla že 1897. pri Gabrščku v Gorici in vsebuje »Kratko slovnico ruskega jezika« na 85. straneh in »Ročni rusko-slovenski slovar« na 378. straneh, čeprav je že tako skopa slovnica zaradi posebnosti Hostnikove z ruščino pomešane slovenščine današnjemu času že odmaknjena in zastarela, slovar pa je v sili še vedno uporaben. Pred desetimi leti (1929) izdani Orožnov »Učbenik ruskega jezika« ima toliko velikih stvarnih in tiskovnih napak, da je vse prej, samo ne zanesljiv vodnik Slovencu pri učenju ruščine, pravo diletantsko delo, ki kaže, da je avtorjevo obvladovanje ruščine samo amatersko (prim. oceno dr. N. Preobraženskega v LZ 50/1930 str. 306—307). Razne manjše knjižice iz starejšega in novejšega časa so mogle še manj služiti svojemu namenu.

S knjigo »Ne bojmo se ruščine!«, ki jo je poklonil svojim slovenskim prijateljem v znak hvaležnosti, pa je zadostil dr. Isačenko po uspešnem uveljavljanju z nekaterimi znanstvenimi deli v zelo izdatni meri tudi potrebi po zanesljivi ruski čitanki in slovnici za Slovence. Dr. Isačenko ni imel namena napisati akademskega učbenika, ampak si je prizadeval podati vso snov tako poljudno, da bo dostopna tudi preprostejšemu Slovencu. V tej svoji nameri je odlično uspel. Kot strokovnjak je, kolikor moremo presoditi, napisal delo brez stvarnih napak, a ne kabinetno, katedrsko, šolsko suhoparno, marveč zelo živahno in neposredno; z veliko spretnostjo priklepa učenčevo pozornost na predmet, neprestano ga opozarja na napake, ki naj se jih varuje, vseskozi ga navaja k vztrajnemu delu in svari pred površnostjo. V zgradbi svoje knjige se avtor, če je hotel ostati zvest namenu, ki ga je knjigi določil s podnaslovom, ni mogel držati sistema gramatičnih kategorij, ampak si je izbral induktivno metodo in razvrstil gradivo tako, da »polagoma vodi od jezikovnih pravil, ki so slovenščini in ruščini skupna, do posebnosti, ki jih pozna le ruščina in ki Slovencu niso takoj umljive«. Snov je razdelil v 23 obširnih lekcij, ki niso preračunane na odmerjeni čas, ampak hočejo nekako prisiliti samouka, da dalje časa in temeljito premleva snov in nadaljuje šele, ko prejšnje temeljito obvlada. Istemu namenu služi tudi živahna raznoličnost v eni in isti lekciji. Ko predela knjigo, si inteligentnejši učenec svoje znanje lahko sistematizira s pomočjo kazala, ki daje pregled čez vso knjigo po gramatičnih kategorijah. Ker naj bi knjiga dala predvsem neko trdno osnovno znanje ruščine, je avtor pri izbiri tekstov za bralne in govorne vaje polagal veliko važnost na praktično stran vsakdanjega ruskega govora in je zlasti v prvem delu dal mnogo zabavnih anekdot in pogovorov za vsakdanje potrebe, celo ruske rebase in križanke, smešnice z lastnimi posrečenimi ilustracijami, odlomke iz časopisnih poročil itd. Šele proti koncu knjige, ko je učenčevo znanje že kolikor toliko napredovalo, mu postreže z nekoliko daljšimi člančiči o ruski zgodovini, z geografskimi podatki o ruski zemlji (s priloženim zemljevidom) ter naposled natrese tudi

nekaj drobtin iz Puškina, Lermontova, Feta, Čehova, Turgenjeva, v zadnji lekciji, ki govori o starem pravopisu pa še dva Korševa prevoda iz Prešerna: »Sem dolgo upal...« in »Luna sije...« Pri prevajanju teh beril si mora učenec že sam iskati besed v slovarju na koncu knjige, ki vsebuje najpotrebnejši besedni zaklad.

Išačenkovo praktično knjigo bo s pridom uporabljal vsak Slovenec, ki si hoče zgraditi soliden temelj v obvladovanju ruščine, ta in oni si bo lahko s pomočjo te knjige svoje morda skromno znanje še bolj utrdil. Inteligent si bo seveda prizadeval to temeljno znanje poglobiti in razširiti ter z branjem ruskih knjig polagoma priti v intimen stik z rusko kulturo. Išačenkova knjiga predstavlja dober začetek, ki je sposoben sprožiti v Slovencih močnejše zanimanje za ruščino. Ko bo to zanimanje zaživelo bolj polno življenje, bodo morale poljudnemu uvodu v ruski jezik slediti tudi drugačne knjige: sistematična ruska slovnica v obliki akademskega učbenika, da ne bo študij ruščine na univerzi za vedno navezan na tuja dela; za prehod od osnovnega znanja k širšemu in h globljemu nam bo potrebna dobra ruska čitanka z daljšimi odlomki iz ruske lepe književnosti, nekaj takega, kar imajo Srbi v Košutićevih »Ruskih primerih«, seveda v primerno izboljšani obliki. Najprej pa bi morali dobiti dober rusko-slovenski slovar. Ob koncu svojega poročila o tej izvrstni Išačenkovi praktični učni knjigi ne moremo premagati skušnjave, da ne bi izrazili želje, naj dr. Išačenko in založba poizkusita zadostiti tudi tej slovenski potrebi. Dvomimo namreč, da bi bil kdo drug bolj poklican za to.

Vladimir Novak.

Dr. Drago Zajc, Problematika inteligentnostnih testov. Poizkus merjenja same razumnosti. Str. 80. V Ljubljani 1940.

Testiranje je praktična vaja psihologije, katera se je najbolj razmahnila v anglosaškem svetu, tako v Angliji kot v Ameriki. Prvotno je šlo le za preizkušanje, ki naj ugotovi, kateri poedinci so najsposobnejši za neki poklic. Pozneje pa se je področje razširilo in danes raziskujejo s testi skoro vse duševne sposobnosti. Pri nas je bilo testiranje do pred kratkim neznano, potem pa so skušali uporabiti za preizkušanje sposobnosti šolskih otrok srbsko revizijo Binet-Simonovih testov, katero je izvršil B. Stevanović. Vprav tu pa je potrebna največja previdnost, ker vsak test velja le za okolje, v katerem je nastajal in kjer je bil preizkušen, za drugod pa ga je treba primerno prilagoditi. Na vse te težkoče opozarja Drago Zajc v tej svoji doktorski disertaciji, ki je nekaka teorija testiranja. Na podlagi bogate razgledanosti po ameriškem, angleškem, francoskem in nemškem strokovnem slovstvu podaja dr. Zajc teorijo inteligentnosti, načrtava posebnosti testa, močosti in meje testiranja, način standardizacije testov in končno načela za izbiro testov. Kdor koli bo hotel pri nas razpravljati o testih ali delati za slovensko standardizacijo testov, ne bo mogel mimo dr. Zajčeve knjige.

J. G.

DROBNA POROČILA O KNJIGAH

L'homme de couleur (Dva in dvajset piscev s kardinalom Verdierjem na čelu). Plon, Paris 1939.

Zbornik razprav in izpovedi o razmerju belokožcev do ostalega človeštva. To razmerje je različno, največkrat je obseženo v kolonialnem dejstvu, ki ima drugokožne rodove za predmet gospodarskega izkoriščanja. Značilno je, da prav francoski kristjani skušajo ugotoviti bistveno povezanost kolonialnega vprašanja s kapitalističnim redom in povedati resnico, da je kolonialno vprašanje rešljivo le v zvezi z vprašanjem novega reda. Kot Francozi se postavljajo sicer na evoliucijsko socialno stališče in razmišljajo o sredstvih in načinih, kako bi našli pravičnejše razmerje do drugokožcev, vendar jim tega razmišljanja ne motijo toliko oziri gospodarskega in političnega značaja, kolikor njihovo kulturno gledanje, ki je ravno ena glavnih ovir v ustvarjanju resničnega demokratskega tabora.

Ernst-Erich Noth: *L'Allemagne exilée en France. Temoignage d'un Allemand proscrit*. Bloud & Gay, Paris 1939.

Knjižica govori o skupnih prisilnih bivališčih, ki so zaradi vojnega stanja nastala tudi v Franciji in ki so zbrala tujce, predvsem Nemce. Trdi zakon vojne jih je pozval v tako imenovana koncentracijska taborišča. Toda to besedo smo vajeni slišati predvsem v zvezi z nekaterimi drugimi državami. Zato je namen te knjižice ravno v tem, da pokaže veliko razliko med francoskimi in nekimi drugimi taborišči. Izredno poučna dejstva mladega Nemca je dobro imeti pred očmi tudi nam, da se zavemo, kako nezdružljive so drakonske rešitve s pravim krščanskim stališčem.

Dr. Mladen Lorković: *Narod i zemlja Hrvata*. Matica Hrvatska, Zagreb 1940.

To je knjiga, ki jo lahko pokažemo kot vzorec, kako naj bo napisana kratka in jedrnata zgodovina Slovencev, po kateri pri nas vse kriči. Hrvati jo imenujejo knjigo hrvatskih premišljevanj, kajti čeprav je napisana z znanstvenim aparatom in objektivnim upoštevanjem vsega gradiva, je kljub temu tako impulzivna in živa, kakor bi to morala biti vsaka narodna zgodovina, če naj je izraz zvestobe in vere. Skozi vso knjigo se vije živa smer hrvatske usode, iz vsake strani se dviga dokaz neprestane življenjske afirmacije, ki ga je hrvatstvo prinašalo od svoje naselitve skozi ves turški vihar do polnovrednega krščanskega in evropskega uveljavljanja. Knjiga prijetno preseneča tudi po osvetljevanju gradiva samega.

Slovensko ozemlje. Zemljevid. Izdala Slovenska Straža v Ljubljani 1939.

Priročna karta našega sedanjega ozemlja in skrajnih meja prvotne slovenske poselitve tja do Visokih Tur, Donave, Blatnega jezera in globoko v Beneško ravnino nam je bila zelo potrebna. S kakim zanimanjem jo je sprejela zlasti naša mladina, je razvidno iz tega, da je Slovenska straža priredila že tretjo izdajo, ki je ponatis druge, bistveno dopolnjene in popravljene izdaje. Narodno vzgojnemu namenu karta povsem ustreza, tem bolj, ker prinaša njena hrbtna stran obilo statističnega gradiva in pregled najvažnejših dejstev iz domače zgodovine in slovstva. Založnica naj eventualno četrto izdajo zemljevida dopolni v tem smislu, da bi bili na ponemčenem ozemlju poleg sedanjih nemških krajevnih nazivov navedena tudi prvotna slovenska imena, kjer nas ta spominjajo naselitve naših prednikov (Mónošter, razni kraji na Štajerskem in Koroškem).

- *Ologe na knjižice in tekoče račune obre-
stujejo najugodnejše.*
- *Posojila dajejo proti zadostnemu kritju.*
- *Vrednostne papirje kupujejo, prodajajo,
lombardirajo, in posojajo.*

HRANILNICA DRAVSKE BANOVINE

*Ljubljana
Maribor
Celje
Kočevoje*